

Economisch-Statistische Berichten

ALGEMEEN WEEKBLAD VOOR HANDEL, NIJVERHEID, FINANCIËN EN VERKEER

UITGAVE VAN HET NEDERLANDSCH ECONOMISCH INSTITUUT

28E JAARGANG

MEI 1943

No. 1421

HOOFDREDACTEUR:

M. F. J. Cool (Rotterdam).

PLAATSVERVANGEND HOOFDREDACTEUR:

H. W. Lambers (Rotterdam).

Abonnementsprijs van het blad, waarin tijdelijk is opgenomen het Economisch-Statistisch Maandbericht, franco p. p. in Nederland f 20,85* per jaar. Buitenland en koloniën f 23,— per jaar. Abonnementen kunnen met elk nummer ingaan en slechts worden beëindigd per ultimo van elk kalenderjaar. Losse nummers 50 cent. Donateurs en leden van het Nederlandsch Economisch Instituut ontvangen het blad gratis en genieten een reductie op de verdere publicaties. Adreswijzigingen op te geven aan de administratie.

Aangeteekende stukken aan het Bijkantoor, Museum-park, Rotterdam (C.)

Advertenties voorpagina f 0,28 per mm. Andere pagina's f 0,22 per mm. Plaatsing bij abonnement volgens tarief.

INHOUD:

	Blz.
Kengetallen; een hulpmiddel bij het economisch onderzoek door Prof. Dr. J. F. ten Doesschate....	198
Statistiek der Rijksfinanciën 1941 door J. H. Textor	199
Exploitatiefverschillen tusschen geregeld en ongeregeld wegvervoer door Mr. A. Creebe	201
Mededeelingsplicht voor statistische onderzoekingen in Nederland door Mr. J. Dijkgraaf	209
Nieuwe wegen voor de verkeersongevallenstatistiek door H. C. Kuiler	206
Roselle-zakken op Java door Ir. W. Spoon.....	208
Maandcijfers.	
Gecombineerde maandstaat van de vier Nederlandse groote banken en van het Nederlandsche bedrijf der Nederlandsche Handel-Maatschappij ..	210
Statistiek en.	
De Nederlandsche Bank (Voornaamste posten in duizenden guldens) — Deutsche Rijksbank — — Clearingkoersen — Bankdisconto's.....	210

GELD- EN KAPITAALMARKT.

Sedert ons vorige overzicht is er in de situatie op de geldmarkt niet veel verandering gekomen. De Schatkist, die toenmaals, als gevolg van de intrekking der groote coupures van bankbiljetten, in de financiering geheel vrij was geworden van de centrale bank, is dat gebleven. De toeneming van den buitenlandschen wisselvoorraad van De Nederlandsche Bank is iets grooter geweest dan de toeneming van den biljettenomloop, zoodat per saldo de markt eerder nog wat ruimer is geworden. De factoren, die voorheen een vrijwel constante en krachtige uitbreiding van den biljettenomloop bewerkstelligden, worden sinds den maatregel inzake de groote coupures n.l. deels gecompenseerd door de omzetting van chartaal geld in giraal geld, of door storting bij spaarbanken, waarbij voornamelijk coupures van f 100,— worden ingeleverd. Van half Maart tot 10 Mei daalde de biljettenomloop met f 757 miljoen. Daarvan vindt f 616 miljoen zijn tegenhanger op de „speciale rekening”, terwijl de rest dus ten volle marktverruimend heeft gewerkt en aangewend werd voor aflossing van het rechtstreeks ondergebrachte schatkistpapier en het rentelooze voorschot, tezamen medio Maart nog f 167 miljoen beloopend.

Over de geschetste verhoudingen is het begrijpelijk, dat de Agent van de Schatkist niet meer onbeprikt open is voor de afgifte van papier. In de afgelopen week bijv. werd slechts af en toe een beperkt bedrag toegewezen. De tarieven in de markt waren afwisselend hooger of lager, naarmate de Agent meer of minder vrijgevig was in het ter beschikking stellen van papier. In de jongste week bijv. stonden de meeste termijnen op of onder den afgifteprijs van de Schatkist.

De obligatiemarkt was in de verslagperiode over het algemeen uitgesproken vast gestemd. Er hebben ook op vrij omvangrijke schaal ruittransacties plaats gevonden in de $3\frac{1}{2}$ % leeningen met het gevolg, dat tamelijk groote omzetten werden bereikt, zoodat het aanbod in de $3\frac{1}{2}$ % 1941 snel was uitgeput. Nadien stegen de $3\frac{1}{2}$ % leeningen tot rond $101\frac{1}{2}$ %. De gestaffelde leening handhaafde zich op circa $99\frac{5}{8}$ %. De „integralen” boekten een record-hoogte voor de laatste jaren van $86\frac{1}{2}$ %, hetgeen neerkomt op een rendement van slechts 2,9 %. Het tekort aan beleggingsmateriaal doet zich weer duidelijk gevoelen.

De aandelenmarkt werkt thans onder de vigeur van het toewijzingsstelsel, dat den opzet heeft om te vermijden, dat de als gevolg van de invoering der stopkoersen ontstane wanverhouding tusschen vraag en aanbod ertoe leidt, dat aspirant-verkoopters, als gevolg van overheersende vraag, hun fondsen niet zouden kunnen verkoopen. Volgens de voorheen geldende regelen kon n.l. een fonds slechts tot notering komen, wanneer tenminste elken vrager één stuk kon worden toegewezen. Nu is een toewijzingsstelsel ingevoerd, dat met dit principe breekt en dat op chronologische volgorde van de binnengekomen orders is gebaseerd. Op 10 Mei trad het stelsel in werking. De omzetten op dien dag waren vrij hoog, omdat immers alle „opgezouten” verkooporders toen werden uitgevoerd, sindsdien is de omzet bij sprongen omlaag gegaan.

KENGETALLEN; EEN HULPMIDDEL BIJ HET ECONOMISCH ONDERZOEK.

Toen de Internationale Kamer van Koophandel zich na de wereldcrisis van 1929 ook met vraagstukken van goederendistributie ging bezig houden, omdat over de geheele wereld het inzicht baan brak, dat een te groot deel van den consumentengulden in de kassen der distributeerende handelaren vloeide, werd de tijd rijp geacht om op groote schaal die economische onderzoekingen te gaan verrichten, die in de zgn. kengetallen (Kennzahlen — chiffres mesures — standard figures) hun neerslag vinden. Men kon daarbij steunen op pioniersarbeid van instellingen als het Bureau of Business Research, verbonden aan de Harvard University, het U. S. Department of Commerce, de Forschungsstelle für den Handel e. d., doch van het nationale kwam dit economisch onderzoekingswerk thans op het internationale plan, terwijl de practische toepassing allerwegen sterk toenam. Steunend op het werk van Prof. Dr. Julius Hirsch, publiceerde de Internationale Kamer van Koophandel in 1935 haar „Kennzahlen zur Handelsforschung“.

Hier te lande zijn het voornamelijk het Centraal Bureau voor de Statistiek, het Economisch Instituut voor den Middenstand en de Nederlandsche Middenstandsbank, die kengetallen publiceeren¹⁾.

Voorzoover er theorie aan de methode der kengetallen ten grondslag ligt, is het deze, dat in bedrijven, die structureel tot dezelfde groep behooren, de verhoudingscijfers, waarin men deze structuur tot uitdrukking brengt, de neiging hebben samen te vallen. Er zijn zeer zeker individueele verschillen, maar zoodra men een zelfs relatief klein aantal gevallen onderzocht heeft, bijv. 4 à 6, begint zich reeds een opvallende gelijkheid te vertoonen, hetgeen den Zwitserschen hoogleeraar Marbach over de „wet van de kleine getallen“ deed spreken²⁾. Voor structureel gelijksoortige bedrijven worden de kengetallen aldus tot „Konstanten der Wirtschaft“, zij zijn a.h.w. de roode streep op de thermometer der bedrijfsefficiency.

Intusschen dient tot goed begrip van zaken nog te worden aangegeven, wat kengetallen eigenlijk precies zijn. Het zijn in wezen verhoudingscijfers, waarmede men het geobserveerde bedrijf, resp. de branche, structureel wil karakteriseeren. Drukt men bijv. de totale kosten per tijdseenheid uit in verhouding tot den omzet per zelfde tijdseenheid, dan heeft men een (veel berekend) kengetal, dat de totale kosten karakteriseert. Drukt men daarentegen de kostensoorten uit in verhouding tot de totale kosten, dan krijgt men een serie andere kengetallen, die inlichtingen geven over het *relatieve* belang der verschillende kostensoorten en dus weer een geheel ander inzicht in de bedrijfsstructuur verschaffen. Drukt men den omzet uit in verhouding tot het aantal tewerkgestelde personen, dan krijgt men een globaal beeld van de „personeele efficiency“ in een bepaald bedrijf. Men kan echter ook een meer directen maatstaf zoeken en den omzet bijv. uitdrukken in verhouding tot het verkoopende personeel, tot den rayonchefs of tot de leden van een andere personeels-groep. In al deze gevallen werpt het gevonden kengetal weer een ander licht op bedrijfsstructuur en efficiency; in theorie is het aantal mogelijke varianten onbegrensd, in de practijk werkt men als regel met een 20 à 30 kengetallen. Enkele der belangrijkste zijn de omzet per tewerkgestelde, de omzetsnelheid, de omzet per reiziger of verkooper(ster), het gemiddeld bedrag per order (in den detailhandel ook de omzet per m² verkooppriimte), de kosten, eventueel gesplitst naar belangrijke groepen kostensoorten en als regel uitgedrukt in een percentage

¹⁾ Internationale publicaties zijn nog: „Skandinaviske Engros-handels - Normtal I“, Kopenhagen 1938 (Duitsche uitgave 1939), „Skandinaviske Detailhandels - Normtal“, Kopenhagen 1938 en „Den Skandinaviske Kolonialengros-handels Normtal“, Kopenhagen 1942.

²⁾ „Kennzahlen“, blz. 12.

van den omzet, in den laatsten tijd ook financierings-kengetallen, zooals de verhouding tusschen eigen en vreemd kapitaal, schulden op langen en korten termijn, vaste activa, voorraden, debiteuren en liquide middelen, uitgedrukt in verhouding tot het vermogen, enz.

Zooals gezegd, kan men met een kengetal het bedrijf, resp. de branche, structureel karakteriseeren. Daarbij zijn de bedrijfskengetallen a. h. w. de bouwstenen voor de branche- of groepskengetallen; men neemt uit de bedrijfskengetallen van structureel homogene groepen bedrijven eenvoudig het gemiddelde, om aldus te komen tot het voor de branche of groep als zoodanig representatief geachte kengetal. De vraag, of men bij die berekening een gewogen of ongewogen³⁾, een rekenkundig of meetkundig gemiddelde neemt, is hier niet aan de orde, wel moge nog even op de terminologie worden ingegaan. In de oorspronkelijke uitgave der „Kennzahlen“ vindt men geen terminologisch onderscheid gemaakt tusschen de kengetallen van individueele bedrijven, die wij hierboven bedrijfskengetallen hebben genoemd, en die van groepen bedrijven of geheele branches. Voor deze laatste stelt Prof. Bakker⁴⁾ den term „standaardkengetallen“ voor en aangezien de terminologische eenheid in de bedrijfseconomie ons zeer na aan het hart ligt, stappen wij over het (kleine) bezwaar heen, dat de term nu niet meer correspondeert met den Amerikaanschen term „standard figures“⁵⁾ en aanvaardden haar. Men kan dus o.i. in het vervolg doelmatig onderscheiden tusschen „bedrijfskengetallen“ voor individueele bedrijven en „standaardkengetallen“ voor branches of groepen van bedrijven.

* *

Wat is nu het nut van de berekening van kengetallen? En als het nut is aangetoond, weegt dit dan wel op tegen de niet onaanzienlijke kosten, die men zich voor de berekening moet getroosten?

De beteekenis der kengetallen valt uiteen in twee deelen, een algemeen economische en een bedrijfseconomische.

De algemeen economische beteekenis is gelegen in het inzicht, dat de samenleving krijgt in de structuur der bedrijfstakken. Hier overheerschen dus de standaardkengetallen, die het Overheid, vakgroep of welke andere instantie ook, mogelijk maken, bij haar plannen en berekeningen te steunen op feiten in plaats van vermoedens. Als zoodanig zijn de kengetallen dan ook zonder twijfel een uiting van den tijdgeest. In een volslagen vrij economisch stelsel kunnen zij veel beter ontbeerd worden; eenzijdig bemoeit de Overheid zich daar niet met kosten, prijzen, rendementen, vestigingen e.d. en heeft zij dus niet in die mate behoefte aan de gegevens, die de kengetallen verschaffen, anderzijds gevoelt de ondernemer er weinig voor zijn cijfers — die immers de bouwstenen der bedrijfs- en daarmede weer van de standaardkengetallen vormen — vrijwillig ter beschikking te stellen. In een geleid economisch stelsel daarentegen heeft de Overheid wel degelijk behoefte aan de gegevens, die de kengetallen verschaffen, terwijl zij zich via de wetgeving ook wel de onontbeerlijke medewerking van het bedrijfsleven weet te verschaffen⁶⁾.

Van iets anderen aard is de bedrijfseconomische beteekenis der kengetallen. Deze is voornamelijk gelegen in de mogelijkheid de kengetallen tot taakstellende cijfers te verheffen en ze dus doelbewust tot richtsnoer van het economisch handelen der bedrijven te maken. „Aus Kennzahlen werden Richtzahlen“ zegt het ontwerp der

³⁾ Zonder weging verliest het groepscijfer, dat toch al minder accuraat is dan het bedrijfscijfer, o.i. veel van zijn waarde.

⁴⁾ Prof. Dr. O. Bakker, „Statistiek“. Deel II. 3e druk, blz. 235.

⁵⁾ Immers de Amerikaan noemt Bakker's standaardkengetal „normal figure“.

⁶⁾ Hier te lande door middel van de wet van den 28sten December 1936, houdende maatregelen tot het verkrijgen van juiste economische statistieken.

„Kennzahlen zur Handelsforschung” op blz. 6. De techniek is nl. deze, dat de instelling, die uit de door de bedrijven verschaftte gegevens de kengetallen berekent, deze zonder vermelding van oorsprong publiceert, doch aan ieder der medewerkende bedrijven wel mededeelt onder welk nummer zijn eigen kengetallen zijn terug te vinden. Het bedrijf kan dus zijn eigen bedrijfskengetallen vergelijken met de gepubliceerde standaardkengetallen en daaruit ten aanzien van de efficiency der eigen bedrijfsvoering conclusies trekken. Onze ervaring is echter, dat het witte ravèn onder de bedrijfsleiders zijn, die dezen vergelijkingsarbeid werkelijk serieus verrichten, en dat mitsdien het instituut, dat de berekeningen verricht, goed zal doen ook den daaraan verbonden bedrijfseconomischen commentaar te produceeren. Het nuttig rendement der statistiek heeft anders groote kans zeer onvoldoende te worden.

De moeilijkheden bij het verschaffen van zoodanigen commentaar, waardoor pas de slagzin der kengetallen, die tot richtgetallen worden, inhoud krijgt, zijn niet gering te achten. Immers, het feit, dat bepaalde kengetallen van een bedrijf een ongunstige afwijking van de standaardkengetallen vertoonen, is op zichzelf nog geen bewijs, dat dit bedrijf niet goed geleid zou worden. Dit zou pas het geval zijn, wanneer alle bedrijven in de groep functioneel precies dezelfde taak zouden verrichten, doch in feite is zoodanige homogeniteit van functioneële structuur zelden aanwezig. Weliswaar komen de publicisten der kengetallen aan dit bezwaar tegemoet door bij de publicatie de bedrijven in klassen in te deelen, waarbinnen de homogeniteit zoo groot mogelijk zij, doch ook dan blijft het bezwaar bestaan. De bedoelde classificatie toch, is in den regel een indeeling naar omzetgrootten. Hiermede kan men dus wel eenigermate de verschillen in *omvang* der bedrijven opvangen, doch niet die in de door de bedrijven verrichte functies. Om slechts twee voor de hand liggende voorbeelden te nemen: het eene bedrijf bezorgt de goederen thuis, het andere niet; het eene bedrijf biedt den afnemers een zeer gevarieerd assortiment, dus groote vergelijkingsmogelijkheid, het andere daarentegen heeft zich op een beperkt assortiment gespecialiseerd. Vermeldt de statistiek nu niet de mate van thuisbezorging en de samenstelling van het assortiment, hetgeen practisch welhaast ondoenlijk is, dan wordt de beoordeeling der cijfers zonder twijfel een lastig werk, dat, naast bedrijfseconomisch inzicht, veel vak- en branchekennis vereischt.

Meer nog dan voor den handel geldt dit voor de industrie. In de inleiding der eerste ons bekende publicatie over dit onderwerp ⁷⁾ wordt er met name op gewezen ⁸⁾, dat de functioneële verschillen tusschen de afzonderlijke industriebedrijven aanzienlijk grooter plegen te zijn dan in den handel. Vooral de mate van integratie is zeer verschillend, immers sommige bedrijven uit eenzelfden tak van industrie vervaardigen hun producten uit den oorspronkelijken grondstof, andere koopen halfabrikaten of onderdeelen kant en klaar in. Omgekeerd beperken sommige industriebedrijven zich tot de physische productie, terwijl andere het afzetapparaat geheel of gedeeltelijk geïntegreerd hebben. Hoewel de in deze statistieken samengevatte bedrijven in dezelfde branches thuis hooren, bestrijken zij dus een zeer verschillend gedeelte van den weg, dien het goed in zijn proces van economische rijpwording doorloopt. Zoowel de in- als verkoopmarkten dezer bedrijven kunnen in verschillende fasen van den goederenstroom zijn gelegen.

Voor den handel in het bijzonder geldt, dat zelfs wanneer de onderzochte bedrijven in onderlinge concurrentie op dezelfde (verkoop-)markt verschijnen, er toch nog geen zuivere vergelijkingsbasis aanwezig is, omdat veelal de éénheid van waar ontbreekt. D.w.z.: een bepaald artikel, verhandeld met bijv. de additioneële diensten

der credietgeving, thuisbezorging en keuze uit een ruim assortiment, is economisch gesproken niet gelijk aan precies hetzelfde artikel, verkocht zonder crediet, zonder thuisbezorging en uit een beperkt assortiment.

Zoowel in de industrie als in den handel treffen we dus nuanceeringen in de feitelijke functieverrichting aan, welke de bedrijfsstatistiek slechts trapsgewijs kan volgen, daarbij kleine verschillen, zooals vanzelfspreekt, vervlakkend. Dit neemt echter niet weg, dat in beide gevallen het vinden der regelmatigheden (de kengetallen) toch altijd nog belangrijker is dan het critiseeren der afwijkingen, zoodat bij verdere vervolmaking van enquêtering en berekeningstechniek de methode der kengetallen zeker haar waarde zal behouden.

Toch moet er tegen worden gewaarschuwd overdreven beteekenis aan de kengetallen toe te kennen. Zij kunnen nooit meer doen dan het verschaffen van inlichtingen over een onderdeel van de bedrijfsstructuur. Op zichzelf is hun berekening geen maatregel van efficiency; slechts zal men op de gevonden kengetallen andere, de efficiency bevorderende, maatregelen kunnen baseeren. Naast den statisticus is hier dus de bedrijfseconoomist onontbeerlijk.

t. D.

STATISTIEK DER RIJKSFINANCIËN 1941.

Inleiding.

De vertraging in de verschijning van deze statistiek is veroorzaakt door de buitengewone tijdsomstandigheden. Deze statistiek bestaat, evenals die voor de gemeentefinanciën ¹⁾, uit een inleiding, toegelicht door staten en grafieken, en een aantal tabellen. In de inleiding wordt een kort overzicht gegeven — van 1900 af — van de resultaten van den gewonen, den buitengewonen en den crisisdienst, zooals deze in de staatsrekeningen zijn verantwoord, en de wijze, waarop en in hoeverre de nadeelige sloten zijn gedekt. Voorts worden enkele bijzonderheden vermeld betreffende de inkomsten en de uitgaven, verdeeld naar de doeleinden, alsmede eenige gegevens betreffende de belastingen en de schulden van het Rijk.

Inkomsten en uitgaven. Dekking der tekorten.

De totaalbedragen van den gewonen dienst ²⁾ bedroegen:

	Inkomsten:	Uitgaven:
over 1910.....	f 199 miljoen	f 197 miljoen
„ 1915.....	„ 222 „	„ 241 „
„ 1921.....	„ 609 „	„ 621 „
„ 1926.....	„ 679 „	„ 613 „
„ 1933.....	„ 517 „	„ 573 „
„ 1940.....	„ 741 „	„ 741 „

Berekent men, de totale uitgaven van den gewonen dienst per hoofd der gemiddelde bevolking, dan blijken deze over 1910, 1911 en 1912 f 34,— te hebben bedragen. Over 1917 bedroegen zij f 40,—, waarop een snelle stijging is gevolgd tot f 90,— over 1920, 1921 en 1922. Met enkele onderbrekingen is daarop een daling ingetreden, die haar laagste punt bereikte met f 70,— over 1938. Daarna stegen deze uitgaven wederom tot f 85,— over 1939, terwijl voor 1940 oorspronkelijk f 84,— werd geraamd.

In het tijdvak 1900 tot en met 1930 werden alleen nadeelige sloten van den gewonen dienst aangetroffen over de jaren 1908, 1909, 1914, 1915, 1918, 1921, 1922 en 1923.

Van de batige sloten waren vooral die over de jaren 1917 en 1925 tot en met 1929 belangrijk. Daarop volgden

¹⁾ Zie „E.-S. B.” van 24 Maart 1943, pag. 149 e. v.

²⁾ Tot en met 1928 komt in de Staatsrekeningen de indeeling in een gewonen en een buitengewonen dienst niet voor. Deze is ontleend aan de nota betreffende den toestand van 's Rijks financiën, die jaarlijks aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal werd voorgelegd. Van 1929 af schrijft de comptabiliteitswet de indeeling in een gewonen en een kapitaaldienst uitdrukkelijk voor.

⁷⁾ „Kennzahlen der Industrie, eine grundlegende Einführung”, Kopenhagen 1939.

⁸⁾ blz. 5.

evenwel onder den invloed van de in laatstgenoemd jaar opnieuw ingetreden economische crisis groote nadeelige sloten over de jaren 1931 tot en met 1936. De in September 1936 getroffen maatregelen op monetair gebied en de daarmee gepaard gaande conjunctuurverbetering, waarvan prijsstijging en een grootere bedrijvigheid het gevolg waren, deden de ontvangsten van het Rijk over 1937, 1938 en 1939 ruimer vloeien, zoodat de rekeningen over deze jaren wederom een batig slot voor den gewonen dienst opleverden, dat in eerstgenoemd jaar f 41 miljoen groot was. In hoofdzaak is dit batig slot echter een gevolg van geheel andere oorzaken.

De aandacht zij er nl. op gevestigd, dat bij de wet van 29 November 1935 (Stbl. No. 685) een aantal maatregelen is genomen tot verlagings van de openbare uitgaven, die deels reeds invloed hebben uitgeoefend op de cijfers over 1936, doch deels ook eerst voor volgende jaren financieele gevolgen kunnen hebben.

Daarnaast zijn in de laatste jaren verschillende buitengewone maatregelen getroffen, welke geen wettelijke voorziening behoeven en die alle ten doel hadden het tekort op den gewonen dienst te verminderen en in hoofdzaak bestonden in de verlagings of stopzetting van uitkeeringen aan verschillende fondsen en de overbrenging van uitgaven van den gewonen dienst naar den kapitaaldienst.

In de hiervoor reeds genoemde nota's betreffende den toestand van 's Rijks financiën der laatste jaren wordt herhaaldelijk betoogd, dat met deze maatregelen geen werkelijke verbetering van den financieelen toestand wordt verkregen en dat zij uitsluitend hun rechtvaardiging vinden in de buitengewone tijdsomstandigheden. Indien deze maatregelen achterwege waren gebleven, zou de gewone dienst der rekeningen over 1937 en 1938 in plaats van een voordeelig slot een nadeelig slot hebben opgeleverd van resp. f 24 en f 52 miljoen, terwijl voor de jaren 1939 en 1940 dan nadeelige sloten hadden moeten worden geraamd van resp. f 89 en f 57 miljoen.

In meergenoemde nota's wordt telkens uitvoerig melding gemaakt van een dekkingsplan, volgens hetwelk de geraamde tekorten op den gewonen dienst geheel of ten deele kunnen worden opgeheven door verhooging der ontvangsten en door verlagings der uitgaven. Het oorspronkelijk geraamde nadeelig slot voor 1939 van f 143 miljoen verandert hierdoor in een vermoedelijk batig slot van f 15 miljoen.

De nadeelige sloten der staatsrekeningen werden gedekt, zooals hierna wordt aangegeven.

Bij de wet van 14 Juli 1912 (Stbl. No. 238) heeft voor de laatste maal volledige afboeking plaats gehad en wel over de jaren 1892 tot en met 1909. Het totaal der nadeelige sloten bedroeg f 74 miljoen en het totaal der voordeelige sloten f 15 miljoen. Na verrekening van deze sloten werd het restant uit leening gedekt.

Gedeeltelijke afboeking heeft verder plaats gehad bij de wetten van 15 December 1927 (Stbl. No. 378) en 14 December 1933 (Stbl. No. 693) en wel achtereenvolgens voor de jaren 1910 tot en met 1924 en 1925 tot en met 1928. In hoofdzaak had eerstgenoemde wet ten doel afsluiting van den crisisdienst over de jaren 1910 tot en met 1924. Het totaal der voordeelige sloten van den gewonen dienst over de jaren 1910 tot en met 1924 beliep f 94 miljoen en het totaal der nadeelige sloten f 102 miljoen.

Het totaal der nadeelige sloten van den buitengewonen dienst over deze jaren bedroeg f 1.062 miljoen. De tekorten zijn per saldo al of niet via den crisisdienst uit leening gedekt, behalve een bedrag van f 222 miljoen.

Ingevolge de hierboven genoemde wet van 14 December 1933 werd aan dit laatste bedrag toegevoegd het nadeelig slot van den gewonen en den buitengewonen dienst over het jaar 1928 ad f 121 miljoen en werden tot gedeeltelijke dekking van het totaal tekort aangevend de voordeelige sloten over den gewonen en buitengewonen dienst van de jaren 1925, 1926 en 1927, in totaal groot f 118 miljoen,

alsmede de opbrengst ad f 83 miljoen van de leening 1928. Tot en met 1928 beliep het ongedekte nadeelig slot derhalve f 142 miljoen, welk bedrag ingevolge dezelfde wet overging naar den eerstvolgenden afboekingsstaat als een nadeelig saldo van den kapitaaldienst. De afboeking der tekorten van 1929 af is laatstelijk geregeld bij de wet van 14 December 1933 (Stbl. No. 692), waarbij werd bepaald, dat eenmaal in ieder tijdvak van 10 jaren, voor de eerste maal dus over de jaren 1929 tot en met 1938, een wetsontwerp zou worden ingediend tot afboeking van de voor- en de nadeelige sloten dezer jaren. Afzonderlijk voor den gewonen en voor den buitengewonen dienst zullen volgens laatstgenoemde wet de voor- en nadeelige sloten der tot een bepaald tijdvak behoorende jaren onderling in vergelijking worden gebracht, terwijl het overblijvende nadeelig slot van den kapitaaldienst zal worden afgeboekt tegen de opbrengst van de in diezelfde jaren gesloten leeningen.

Als gevolg hiervan laat de gewone dienst tot en met 1938 een ongedekt tekort van f 162 miljoen en de kapitaaldienst een totaal tekort van f 4.110 miljoen, welk laatste tekort gedeeltelijk door leeningen werd gedekt en, tot een bedrag van f 10 miljoen, door de aanwijzing van het bedrag, dat bij de invoering van de centrale boekhouding bij het Departement van Financiën als voordeelig verschil werd geconstateerd tusschen den stand van 's Rijks Schatkist op 31 December 1932 en den stand van 's Rijks begrooting op dienzelfden datum. Ongedekt bleef van den kapitaaldienst nog f 209 miljoen. De ongedekte bedragen (gewone dienst f 162 miljoen en kapitaaldienst f 209 miljoen) gaan over naar den afboekingsstaat over de jaren 1939 tot en met 1948.

Inkomsten en uitgaven, verdeeld naar de verschillende onderwerpen van staatszorg.

De hieraan voorafgaande beschouwingen hebben uitsluitend betrekking op de eindcijfers der Rijksrekeningen en -begrootingen, zonder dat hierop eenige correctie werd toegepast. De vergelijking van jaar tot jaar van bepaalde onderdeelen dezer rekeningen en begrootingen, zooals die in de bij de statistiek behoorende tabel I zijn vermeld, levert allerlei bezwaren op, die allereerst het gevolg zijn van de instelling van nieuwe of de opheffing van bestaande departementen van algemeen bestuur. Ook worden naar haar doel gelijksoortige uitgaven soms op verschillende hoofdstukken verantwoord. (Zoo kwamen de kosten van het dienstvak der Marechaussee ten laste van drie departementen). Ook is het een bezwaar, dat sommige ontvangsten en uitgaven niet volledig in de Rijksrekening werden opgenomen, doch dat daarvoor afzonderlijke fondsen werden ingesteld.

Met vermijding van deze bezwaren geeft nu tabel II der statistiek de inkomsten en uitgaven, verdeeld naar de onderwerpen van staatszorg. Daarin zijn niet verwerkt de gegevens van het tiendfonds en het algemeen burgerlijk pensioenfonds, het gemeentefonds en het werkloosheids-subsidiefonds; de beide eerste, omdat zij zelfstandige instellingen vormen, die evengoed door een ander dan den Staat kunnen worden beheerd; de beide laatste, omdat zij meer als een onderdeel van de gemeentelijke financieele huishouding zijn te beschouwen. De bedragen, die de Staat betaalt voor rente en aflossing op de leeningen, konden niet worden verdeeld, daar de splitsing alleen maar uitvoerbaar zou zijn voor de sinds 1929 aangegane leeningen.

In verband hiermede is de voorkeur gegeven aan een afzonderlijk onderdeel: „Dienst der leeningen”. Hierop zijn ook vermeld de rente der vlottende schulden en de overige leeningskosten.

Uit den aard der zaak geeft tabel II een afwijkend beeld — wat de batige en nadeelige sloten van den gewonen dienst betreft — van de bedragen, die hiervoor zijn genoemd, en wel voornamelijk, doordat ook de bedragen der inkomsten en uitgaven der afzonderlijke fondsen hierin zijn verwerkt. Wat de onderdeelen betreft, wordt — behalve

voor 1938 en 1939 — het hoogste nadeelige slot aangetroffen bij het onderdeel Onderwijs (over 1937 f 107 miljoen; over 1938 f 111 miljoen; over 1939 f 114 miljoen).

De daling van dit cijfer van 1931 af is het gevolg van de verschillende bezuinigingen.

Over genoemde jaren komt een hooger nadeelig slot voor bij het onderdeel Landsyverdediging (over 1937 f 93 miljoen, over 1938 f 114 miljoen en over 1939 f 134 miljoen). Vooral trekt de van 1933 af geleidelijk sterker wordende stijging van deze kosten de aandacht.

De sterke stijging der kosten van arbeidszorg van 1930 tot 1933 wordt gevolgd door een bijna even sterke daling tot 1936, welke hoofdzakelijk verband houdt met de vermindering der Rijksbijdragen terzake van de werkloosheidsuitgaven en de sociale verzekeringsfondsen van 1935 af.

Bij de nadeelige sloten van het Binnenlandsch Bestuur zijn twee tegengestelde tendenzen werkzaam, nl. de in den loop der jaren genomen bezuinigingsmaatregelen en de uitbreiding van het Staatsapparaat.

Belastingen.

Een belangwekkende staat, opgenomen in de inleiding tot de statistiek, is die betreffende de opbrengst der Rijksbelastingen. Daarbij zijn buiten beschouwing gelaten de sinds 1 Mei 1931 ten behoeve van het gemeentefonds en de sinds 1935 ten behoeve van het werkloosheidssubsidiefonds geheven belastingen, alsmede de heffingen, welke ten bate komen van het in 1933 ingesteld landbouwcrisisfonds. De beide eerste zijn niet opgenomen, daar zij, ofschoon in fiscalen zin tot de Rijksbelastingen behorende, indirect geheel aan de gemeenten ten goede komen en dus beter tot de groep der gemeentebelastingen gerekend kunnen worden.

Op de opbrengst der belastingen zijn van grooten invloed geweest de wijzigingen in de heffingen, de oorlogscrisis, de hoogconjunctuur en de daarop volgende economische crisis, die vooral haar invloed deed gelden op de belastingen naar het inkomen en vermogen.

De opbrengst van alle belastingen tezamen is gestegen van f 125 miljoen over het tijdvak 1900—1904 tot f 608 miljoen over 1920—1924 of per hoofd der bevolking van f 25,31 tot f 86,37. Daarop is een daling gevolgd tot f 495 miljoen over 1930—1934 (per hoofd der bevolking f 61,01), terwijl de gemiddelde opbrengst over 1935—1939 wederom hooger is, nl. f 517 miljoen (per hoofd der bevolking f 65,87).

De belangrijkste belastinggroep is die der persoonlijke belastingen, waarvan de verteringsbelastingen per hoofd der bevolking, behoudens een kleine daling van 1925—1929 tot 1930—1934, zijn gestegen van f 13,57 over het tijdvak 1900—1904 tot f 40,06 over 1935—1939. De opbrengst der belastingen naar het inkomen en vermogen is zeer snel toegenomen van f 5,38 per hoofd van de bevolking over de periode 1900—1904 tot f 34,78 over 1920—1924, waarop weer een sterke daling is gevolgd tot f 17,42 over de periode 1935—1939. De opbrengsten der zakelijke en rechtsverkeersbelastingen loopten over de verschillende periodes niet veel uiteen.

De groep der conjunctuurbelastingen (oorlogswinstbelasting) leverde alleen beduidende opbrengsten op in de tijdvakken 1915—1919 en 1920—1924, nl. resp. f 14,63 en f 8,11 per hoofd van de bevolking.

Schulden.

Wat de nationale gevestigde schuld betreft, blijkt, dat deze op 1 Januari 1915 f 1.143 miljoen bedroeg, rentende 2, 3, 3½ en 5 %.

Door den wereldoorlog steeg deze schuld snel tot f 2.916 miljoen op 1 Januari 1925, terwijl de rentevoet der nieuwe leeningen bedroeg 4, 4½, 5 en zelfs 6 %.

Na 1 Januari 1925 kon de schuld belangrijk worden verlaagd en wel tot f 2.330 miljoen op 1 Januari 1932.

Daarna volgde weer een niet onbelangrijke stijging en wel tot f 2.723 miljoen op 1 Januari 1934 en later tot f 3.253

miljoen op 1 Januari 1938. Daarop volgde weer een daling tot f 3.140 miljoen op 1 Januari 1940, toen weer een stijging tot f 4.463 miljoen op 1 Januari 1942, echter tegen matige rente, daar de dure leeningen werden geconverteerd.

Ondanks de voortdurende consolidatie zijn sinds 1915 nog belangrijke bedragen aan vlottende schuld in omloop (1 Januari 1922: f 859 miljoen; 1 Januari 1928: f 218 miljoen; 1 Januari 1940: f 1.078 miljoen; 1 Januari 1942 zelfs f 2.394 miljoen).

De gevestigde en vlottende schuld tezamen is dus van 1 Januari 1905 tot 1 Januari 1942 meer dan verzesvoudigd. De rentelast is gestegen van f 31 miljoen per jaar over 1900 tot f 117 miljoen over 1939.

J. H. TEXTOR.

EXPLOITATIEVERSCHILLEN TUSSEN GEREGELD EN ONGEREGELD WEGVERVOER.

Voor den waarnemer van het economische leven is er tusschen de verschillende middelen van goederenvervoer langs den weg weinig verschil te ontdekken. Hij ziet de gesloten meubelwagens en de eveneens gesloten wagens der bodediensten; soms verschijnt in het stadsbeeld de lange truck met trailer en de laagliggende sleeperswagens. Een doeltreffende bestudeering van het vervoer verlangt echter een nadere onderverdeling, een onderverdeling der vervoermiddelen, welke eenerzijds rekening houdt met den aard van de vervoeronderneming, die het betreffende vervoermiddel in gebruik heeft, anderzijds ook gebaseerd is op de wenschen van industrie en handel.

Wanneer men de verscheidene vervoerssoorten nagaat, treft men naast de lijn- en bodediensten o.m. aan het vervoer van inboedels, het veevervoer, het melkvervoer, den stadsbesteldienst, het groenten- en fruitvervoer, het graanvervoer en daarnaast nog het ongeregeld vervoer¹⁾. Het vervoer van inboedels — dat noch voor de industrie, noch voor den handel directe beteekenis heeft — buiten beschouwing latende, kan voor deze vervoerssoorten onderscheid worden gemaakt tusschen die vervoermiddelen, welke reageren op de meer constante behoeften van handel en verkeer, en die, welke de incidenteele „behoefte-spanningen” opheffen²⁾. De bouw van een groot fabriekscomplex zal plotselinge en groote vervoerbehoeften oproepen, waaraan door het ter plaatse bestaande apparaat in zooverre niet kan worden voldaan, dat de vervoermiddelen, welke het productie- met het consumptiecentrum verbinden, niet voldoende vervoer capaciteit hebben om binnen het gegeven tijdvak de te vervoeren goederen aan te voeren. Anderzijds zal, wanneer eenmaal een fabriek in werking is, een vrij constante stroom goederen naar en van de fabriek van en naar andere productie- of consumptiecentra moeten worden gebracht. Uit het verschil tusschen incidenteele en constante vervoerbehoefte is het verschil in vervoeronderneming geboren: de splitsing tusschen geregeld en ongeregeld vervoer³⁾. Drs. S. Blokland heeft in zijn geciteerd artikel onderzocht, in hoeverre de door mij boven opgesomde vervoerssoorten tot de geregelde dan wel tot de ongeregelde vervoerssoorten behooren te worden gerekend⁴⁾. In het onderstaande zal worden getracht na te gaan,

¹⁾ Het eigen vervoer werd in het bovenstaande buiten beschouwing gelaten.

²⁾ Drs. S. Blokland, „De onderverdeling van het goederenvervoer langs den weg”, „Beroepsvervoer”, ed. „Goederenvervoer”, 4e jaargang No. 8, blz. 87 e.v.

³⁾ Dr. J. F. ten Doesschate, „Analyse van de vrachtprijsvorming in de wilde vaart”, zegt op blz. 13: „Het lijnbedrijf vormt de(ze) tusschenschakel in een proces, waarbij van te voren vaststaande, regelmatige en veelvuldige vervoersmogelijkheid van het grootste belang is voor producent als afnemer; de wilde vaart d.e.t. in een proces, waarin vóór alles aanpassing van de hoeveelheid tonnage aan wisselende seizoens- en conjunctuurbehoeften geëischt wordt”.

⁴⁾ I.e. blz. 88.

welken invloed deze splitsing van de vervoerbedrijven heeft en heeft gehad op de bepalingen, welke nu en in de toekomst zullen gelden voor deze vervoerssoorten. Vooraf echter zal nog verder op het oogenschijnlijk vrij simpele verschil tusschen geregeld en ongeregeld vervoer moeten worden ingegaan.

Ook tusschen geregeld en ongeregeld vervoer worden de grenzen met het toenemen van de figuren, welke het maatschappelijk leven te zien geeft, vager, met het gevolg, dat men op den duur is gaan zoeken naar een criterium, dat aangeeft waar dit verschil moet liggen. Daartoe zal een meer op het verleden van de geregeld-vervoeronderneming gericht onderzoek moeten plaats hebben. Daarna kan het verschil worden onderzocht, dat bestaat tusschen de vergunningen, welke momenteel voor de beide vervoerssoorten worden uitgereikt, om tenslotte den aard van het vervoerde goed nader te bezien.

1. De aard van de onderneming.

Wanneer men de tegenstelling geregeld — ongeregeld vervoer neemt in de beteekenis, welke de woorden aangeven, is het onderscheid tusschen deze beide vervoerssoorten te vinden in het al dan niet „geregeld” rijden. Onder dit geregeld rijden zal men dan dienen te verstaan het regelmatig rijden langs een van te voren bepaald traject, hetzij dat dit traject enkelvoudig dan wel meervoudig is. Men kan zich, ten aanzien van het laatste, indenken, dat een rondrit wordt gemaakt, zooals dat in de praktijk voorkomt.

Het traject moet wel een integreerend onderdeel zijn van het geregeld vervoer, want ook het ongeregeld vervoer kan regelmatig rijden (in den zin van „in bedrijf zijn”). Kenmerk van het ongeregeld vervoer is, dat het overal mogelijk is, waar slechts een weg de gelegenheid geeft, het vervoermiddel als zoodanig te gebruiken, zonder daarbij gebonden te zijn aan eenig traject.

Toch zal men moeten aannemen, dat het geregeld vervoer — althans voorzoover betreft den langeren dienst — historisch gezien zijn wieg bij het ongeregeld vervoer heeft staan. Reeds boven werd op dezen ontwikkelingsgang gedeut, toen ik erop kon wijzen, dat bij den bouw van een fabriekscomplex het ongeregeld vervoer wordt ingeschakeld, terwijl, wanneer eenmaal de fabriek geheel in werking is, de afgewerkte producten en de grondstoffen gedeeltelijk door het geregeld vervoer worden aan- en afgevoerd. „Naarmate de behoeften van een handelsbranche aangroeien en meer regelmatig terugkeeren, naarmate een haven in belangrijkheid toeneemt, naar die mate zal de tramp meer regelmatig uit- en binnenvaren en vaker hetzelfde traject afleggen. Tenslotte wordt de traffic voldoende geacht en men maakt er een lijnboot van” zegt Vogler ⁵⁾ en deze opmerking kan naar mijn meening, m.m., geheel toepasselijk worden verklaard op het geregeld wegvervoer. Het is in dit verband dan ook juist, dat het spraakgebruik twee termen heeft voor de uitgesproken geregeld-vervoerondernemingen, nl. de lijndiensten en de bodediensten ⁶⁾. Juist dit spraakgebruik, dat ertoe neigt om het verschil tusschen deze twee diensten steeds scherper te trekken, heeft hiermede de geregeld-vervoerondernemingen m.i. naar hun oorsprong, onderscheiden. Waar de lijndienst meer en meer de dienst wordt, welke regelmatig tusschen grootere centra rijdt (bijv. Groningen—Apeldoorn of Leeuwarden—Amsterdam, Rotterdam—Tilburg), is de bodedienst niet zoozeer de kleinere broeder dan wel de dienst, welke regelmatig de dorpen en kleinere steden bedient en het contact onderhoudt met één groote stad. Een blik op een kaart, welke de lijn- en bodedienstondernemingen in ons land aangeeft, leert, dat Groningen en Leeuwarden zoowel sterpunten van bodediensten zijn als eindpunten van

lijndiensten. Voorzoover echter mij de situatie ten plattelande in het verleden bekend is, zou ik de bodediensten willen rangschikken onder de vervoerondernemingen, welke van den beginne af als „geregelde” diensten zijn te beschouwen. De vertrouwenspositie van den vervoerder, het „boodschappen doen”, zooals wij ook heden ten dage nog steeds aantreffen, bracht mede, dat de bode zijn contact van het dorp uit met de stad direct als iets regelmatig heeft gezien.

Een ander exploitatieverschil, dat uit de practijk kan bekend zijn, is, dat zoowel de lijndienst als de bodedienst zich meestal bedienen van een eigen kantoor of een bestel huis, terwijl het ongeregeld vervoer dit uiteraard niet noodig heeft. De ongeregeld vervoerder zoekt het vervoeraanbod en wanneer hij het vindt, is er geen verdere aanleiding meer om lading te zoeken. Meestal bestaat de lading van den ongeregeld vervoerder uit één zending ⁷⁾.

De geregeld vervoerder heeft zich verzekerd van een bestel huis of soms zelfs van een besteldienst. Het bestel huis is de verzamelplaats van alle goederen, welke de verladers aan den betreffenden vervoerder willen medegeven. Soms tijds neemt dit bestel huis geen groote vormen aan; dikwijls ook verzamelen zich enkele bodes in één bestel huis, dat, hetzij door middel van borden, hetzij door middel van advertenties, aangeeft voor welke bodes (of beter voor welke plaatsen) men goed aan kan nemen. Soms volstaat ook de bode met een eenvoudige verzamelplaats, bijv. een boom op de markt of iets dergelijks. Omdat de verladers bovendien weten, wanneer de bode rijdt, is het ook mogelijk, dat de bode kan volstaan met het aan zijn klanten verstrekken van een kaart, welke zij voor het raam kunnen plaatsen, wanneer zij ladingaanbod hebben.

Het bovenstaande verschil tusschen de lijndiensten en de bodediensten vooropstellende, kan men verder zeggen, dat bij de lijndiensten meestal een besteldienst zal worden aangeetroffen, terwijl dit bij de bodediensten niet steeds het geval zal behoeven te zijn. De bode, als vertrouwensman van den verlader, is de schakel tusschen verlader en geadresseerde en als zoodanig is het van belang, dat hij ook de van den verlader in ontvangst genomen zending aflevert aan den geadresseerde en wel persoonlijk.

Ziet men het bestel huis, zooals het heden ten dage soms groeide, als begin- en eindpunt van den dienst, waar dus de goederen zoowel worden verzameld als uitbesteld, dan treft men het bestel huis eigenlijk alleen bij de lijndiensten aan. De bode heeft meestal slechts een bestel huis voor de acquisitie van zijn dienst. Het uitbestellen houdt hij in eigen hand.

2. De vergunningen.

Het geregeld vervoer kenmerkt zich derhalve door het vooruit vastgestelde traject en het op geregelde tijden berijden van dit traject en het inschakelen van een bestel huis.

Deze kenmerken zijn ook tot uiting gekomen bij de vergunningen, welke met het invoeren van het vergunningstelsel voor het beroepsgoederenvervoer langs den weg aan de ondernemers zijn verleend. De voorgeschiedenis van het vergunningstelsel moge hier achterwege worden gelaten; slechts zij vermeld, dat paragraaf 4 van het Derde Uitvoeringsbesluit van den Secretaris-Generaal van het Departement van Waterstaat betreffende het vervoer van goederen ⁸⁾ bepaalt, dat: „Bij het verlenen van vergunningen de Rijksinspecteurs van het Verkeer zich naar, hun door tusschenkomst van den Inspecteur-Generaal van het Verkeer door het Hoofd van het Departement aangegeven, richtlijnen, welke de strekking hebben te geraken tot een zooveel mogelijk doelmatigen opbouw van het goederenvervoer langs den weg, gedragen.”

⁵⁾ F. G. Vogler, „De vaste stoomvaartlijnen”, proefschrift Leiden 1913, blz. 30.

⁶⁾ Merkwaardig is ook, dat de ondernemers van lange lijndiensten meestal van het „platteland” komen.

⁷⁾ Zie hieronder bij 3: Het vervoerde goed.

⁸⁾ „Verordeningblad” 20 Juni 1940, No. 18 stuk 4.

Hoewel in eerste instantie de Rijksinspecteurs hun werkzaamheden moesten beperken tot het verstrekken van rijvergunningen aan hen, die daarvoor op grond van de benzinepositie in aanmerking konden komen — in den beginne was immers de rijvergunning slechts een distributievergunning —, mettertijd is deze vergunning meer uitgegroeid in de richting van de bedrijfsvergunning. De wel eerder geuite meening, als zou de huidige rijvergunning reeds een bedrijfsvergunning zijn, al wordt zij nog niet als zoodanig erkend, is m.i. onjuist. Zoolang nog alleen zij, die vóór of op 1 September 1939⁹⁾ in het beroepsgoederenvervoer werkzaam waren, een vergunning krijgen en er niet toe wordt overgegaan, de aanvragers te beoordeelen én op hun vakbekwaamheid én op hun credietwaardigheid én op de behoefte, welke er aan hun vervoermiddel bestaat, kan nog niet van bedrijfsvergunning worden gesproken. Op dit verschil tusschen vergunning en bedrijfsvergunning (later zal worden gesproken van bedrijfsconcessie; de bedoeling daarvan is slechts de onderscheiding scherper te formuleeren) kom ik later onder punt 5 terug. Weliswaar kan men toegeven, dat de vergunningen tenslotte geen zuivere distributievergunningen meer zijn; in den beginne is het gebruik van surrogaatmotorbrandstof immers niet aan beperkingen onderhevig geweest, al waren de ondernemers van vervoermiddelen, welke van deze brandstoffen gebruik maken, wel verplicht zich in het bezit te stellen van een vergunning.

Gebruik makende van de hun in paragraaf 4 en paragraaf 5 lid 3: „Aan de vergunning kunnen voorwaarden worden verbonden” van het Derde Uitvoeringsbesluit gegeven bevoegdheid, zijn de Rijksinspecteurs van het Verkeer er op den duur toe overgegaan op de vergunningen „voorwaarden” te plaatsen, welke de vervoerswerkzaamheden van de vervoerders nader omschreven en zodoende een verplichting op de onderneming legden. In deze clausules is het onderscheid, dat boven werd aangegeven tusschen geregeld en ongeregeld vervoer, nauwlettend gevolgd. De veel gebruikte clausule voor het geregeld vervoer is:

„Deze vergunning geldt (uitsluitend) voor het vervoer van stukgoederen in vasten bodedienst op de onderstaande dagen en trajecten: op ..... tusschen .... en .... over .... maal in elke richting.” In sommige districten vindt men daarbij nog een verder gaande beperking, welke erop is gericht aan te wijzen, in welke tusschen begin- en eindpunt gelegen plaatsen goederen mogen worden geladen en gelost.

Dikwijls geven de vergunningen aan, dat de vervoerder mag rijden op bepaalde marktdagen; soms ook worden nauwkeurig de dagen genoemd, waarop mag worden gereden (bijv. Maandag, Woensdag en Vrijdag, in beide richtingen) ofwel wordt het geheel aan den vervoerder overgelaten op welke dagen hij wil rijden, door te bepalen, zooals in bovenstaande clausule wordt gedaan, 3 maal per week.

Voor het ongeregeld vervoer vindt men de clausule: deze vergunning geldt (uitsluitend) voor ongeregeld vervoer (eventueel goederensoorten).

Een speciale clausule kent men voor het veevervoer, dat ten aanzien van het vervoer boerderij-veemarkt, zooals in het geciteerde artikel van Drs. Blokland terecht wordt gesteld, als geregeld vervoer is te kwalificeren. „De veerijder rijdt op vaste dagen (ook wanneer er geen volle lading is) een vast traject, nl. naar een bepaalde markt”¹⁰⁾.

Voordat er echter toe wordt overgegaan de clausule voor geregeld vervoer op de vergunning te plaatsen, moet de vervoerder aantoonen, dat hij ook vroeger stukgoederen vervoerde tusschen de aangehaalde plaatsen. Aan den Rijksinspecteur is het overgelaten de frequentie van den

dienst te bepalen, alsmede in enkele gevallen de laad- en losverboden.

Eenzelfde beperkende invloed heeft de Rijksinspecteur met de clausule, welke den ongeregeld vervoerder bindt aan een bepaald soort goed; in het Oosten des lands treft men bijv. nog wel vergunningen aan, welke recht geven uitsluitend op het vervoer van mijnhout. Deze clausule kan bij het tariefprobleem ernstige gevolgen met zich brengen, tengevolge van de classificatie der goederen, welke bij uitsluiting mogen worden vervoerd.

Ook bij de vergunningen heeft men zich, kan men zeggen, derhalve strak gehouden aan het gangbare spraakgebruik en het verschil geregeld — ongeregeld uitsluitend gezien in de regelmatigheid van het berijden van een bepaald traject.

3. Het vervoerde goed.

Een veel gemaakte onderscheiding tusschen geregeld en ongeregeld vervoer is die naar de vervoerde goederen. Het geregeld vervoer zou zich vooral bezighouden met het vervoer van stukgoederen, terwijl de lading van den ongeregeld vervoerder steeds één zending zou vormen. Zoowel in het Zeerecht (art. 520g Wetboek van Koophandel) als in het Autobevrachtingsbesluit treft men de uitdrukking „stukgoederen” aan. Noch uit de redactie van artikel 520g W. v. K., noch uit genoemd besluit is echter de stelling af te leiden, dat het geregeld vervoer uitsluitend stukgoed vervoert. De praktijk is ook anders. Ook de Melverda¹¹⁾ komt op grond van praktische ervaringen tot de conclusie, „dat het geregeld vervoer veelal kan rekenen op tal van yaste verladings, welke grootere zendingen, al dan niet uit stukgoed bestaande, bij hem aanbrengen, terwijl de incidenteele verladings de kleinere zendingen bij hem ten vervoer aanbieden”. Wel kan men volhouden, dat het stukgoed bij uitstek het goed is, dat door het geregeld vervoer wordt vervoerd; stukgoed zal men niet aantreffen in de vervoermiddelen van de ongeregeld vervoerders. De aard van de ongeregeld-vervoerderneming leent zich daar niet toe; men wacht immers op die zending, welke het gebruik van het vervoermiddel loonend maakt.

Het gemaakte onderscheid tusschen de grootere zendingen, afkomstig van de vaste verladings, en de kleinere zendingen, afkomstig van de incidenteele verladings, geeft echter niet tevens het criterium voor het stukgoed. Integendeel, zooals door Vogler¹²⁾ reeds is opgemerkt, zal voor het eene vervoermiddel stukgoed kunnen zijn, wat voor het andere als volledige zending kan worden beschouwd. Het vervoer van betonmolens kan voor de zeescheepvaart zeer goed stukgoed zijn, dat in het lijnschip meegaat; voor het wegvervoer, dat met wagens van gemiddeld 5 ton werkt, is een betonmolen echter een vervoersobject, dat als lading van een ongeregeld-vervoerb企业 acceptabel is. Men moet het criterium van stukgoed dan ook niet zoeken in de absolute grootte van het te vervoeren goed, maar in de verhouding, welke er bestaat tusschen laadruimte en het door het object in beslag genomen deel van deze laadruimte. Deze verhouding, welke voor elk der vervoerstakken een andere is, is voor het wegvervoer aangegeven door een A.B.D.-besluit.

„Onder stukgoed verstaat de A.B.D. een door den vervoerder te laden en te lossen zending met een gewicht van ten hoogste 2000 kg, welke ten vervoer wordt aangeboden en aanvaard om in samenlading met andere stukgoederen te worden vervoerd, zonder dat de verlader eenige zeggenschap ten aanzien van die samenlading heeft”¹³⁾.

Een definitie, welke, gezien de gemiddelde tonnages van de geregeld-vervoermiddelen, aansluit bij het boven-

⁹⁾ Drs. S. Blokland, „De Nederlandsche organisatie van het beroepsgoederenvervoer langs den weg”, in „E.-S.B.” No. 1393, blz. 429 e.v.

¹⁰⁾ l.c. blz. 88.

¹¹⁾ H. A. A. de Melverda, „Tarieven in het vervoerwezen”, „De Economist”, December 1942.

¹²⁾ Vogler, l.c. blz. 32.

¹³⁾ „Staatscourant” 6 October 1942.

staande. Hieruit blijkt bovendien, dat de door het geregeld vervoer verzonden goederen steeds van verschillende verladers afkomstig moeten zijn, terwijl elke zending op zichzelf de 2000 kg niet mag overschrijden ¹⁴⁾.

Mr. A. GREEBE.

¹⁴⁾ De Raad van Beroep voor Bevrachtingszaken heeft in verschillende gevallen de bevoegdheid tot laden van beurtvaartschepen beperkt tot zendingen van minder dan 75 % der laadruimte.

MEDEDEELINGSPLICHT VOOR STATISTISCHE ONDERZOEKINGEN IN NEDERLAND.

Aan het geheel van maatregelen, dat de organisatie van de statistiek beheerscht, werd op 3 November 1942 een Besluit van de Secretarissen-Generaal van de Departementen van Handel, Nijverheid en Scheepvaart, van Sociale Zaken, van Waterstaat en van Financiën betreffende het instellen van statistische onderzoekingen op sociaal en economisch gebied (Nederlandsche Staatscourant No. 214) toegevoegd ¹⁾. In de daarin vervatte regeling worden geen nieuwe bevoegdheden of mogelijkheden tot enquêteren gegeven, doch wordt aan het Centraal Bureau voor de Statistiek de controle op de statistische werkzaamheden van anderen opgedragen. Kort gezegd komen de nieuwe voorschriften hierop neer, dat ieder, die een statistisch onderzoek op sociaal en economisch gebied wil instellen, dit te voren aan het oordeel van den Directeur van het Centraal Bureau voor de Statistiek moet onderwerpen. Vier weken voor de eerste verzending der vragenlijsten moet men op een door den Directeur van het Centraal Bureau voor de Statistiek beschikbaar gesteld formulier van zijn voornemen, een statistisch onderzoek in te stellen, mededeeling doen.

Aanleiding om een dergelijke regeling te treffen, was het feit, dat in een aantal gevallen het sinds lang door de Overheid gevolgde principe, statistische onderzoekingen centraal uit te voeren, niet kon worden volgehouden, terwijl het wel noodzakelijk bleek, dat toezicht werd uitgeoefend.

In de eerste plaats valt te denken aan de vele enquêtes, die sinds het uitbreken van den oorlog door de Rijksbureau's voor Handel en Nijverheid worden gehouden. Deze enquêtes zijn zoo nauw verbonden met de overige administratieve werkzaamheden, dat zij daarvan vaak onmogelijk te scheiden zijn. Dit leerde de ervaring uit het contact, dat steeds tusschen de Rijksbureau's en het Centraal Bureau voor de Statistiek heeft bestaan. Zeer omvangrijke tellingen, waarvoor bijv. de technische outillage der Rijksbureau's te kort schoot, konden door het Centraal Bureau voor de Statistiek worden verricht. Bij onderzoekingen van geringeren omvang bleek het soms practischer, wanneer de bewerking door het Rijksbureau zelf geschiedde.

Naast de Rijksbureau's moeten de organisaties van het bedrijfsleven worden genoemd. In art. 12 van het 3e Uitvoeringsbesluit wordt haar taak omschreven. Deze laat ook ruimte voor statistische onderzoekingen. Met de zelfstandigheid van deze organisaties werd het principieel in strijd geacht haar het zelfstandig enquêteren te beletten. Echter moest bij voorbaat de mogelijkheid afgesneden worden, dat, zooals in Duitschland geschied is, de bedrijfsorganisaties vooral gedurende den eersten tijd na de instelling een ongekende en ongewenschte enquêteeringsactiviteit zouden ontplooiën. Waar, om dit te ontgaan, de weg der centralisatie niet ingeslagen mocht worden, werd die der „integratie” gevolgd. Hierin beoogt het besluit van 3 November jl. te voorzien.

Het doel, dat door het besluit wordt nagestreefd, is in de eerste plaats te voorkomen, dat verschillende organen dezelfde of nagenoeg dezelfde gegevens tegelijkertijd voor verwante doeleinden bijeenbrengen; verder te verhinderen, dat door gebrek aan ervaring op statistisch gebied onnoo-

dige, ondoelmatige en onjuiste vragen gesteld worden en dat het bedrijfsleven in hooge mate overbelast wordt met het invullen van talloze formulieren. Tevens kan de uniformiteit en de onderlinge aaneensluiting van de onderzoekingen gewaarborgd worden en kan worden toegezien, dat het materiaal zoo efficiënt mogelijk wordt bewerkt. Tenslotte opent het besluit de mogelijkheid, dat de uitkomsten van de statistische onderzoekingen op een centraal punt — het Centraal Bureau voor de Statistiek — worden verzameld.

Interpretatie van het begrip „statistisch onderzoek” in het besluit.

Om te voorkomen, dat ieder, die een onderzoek wil instellen, een eigen interpretatie van het begrip statistisch onderzoek zal geven, begint het besluit met dit als volgt te omschrijven: het verzamelen van feitelijke gegevens op sociaal en economisch gebied — met inbegrip van het verkeers- en financiewezen — door middel van op uniforme wijze gestelde vragen. Het doel, waarvoor de gegevens verzameld worden, doet dus niet ter zake: de vraag, of deze al of niet statistisch verwerkt worden is geen criterium. Zoo gezien, is de definitie veel ruimer dan in de wetenschap gebruikelijk is. Ook wanneer een instantie of organisatie gegevens bijeenbrengt voor zuiver administratieve doeleinden, verricht zij volgens het besluit een statistisch onderzoek. Deze ruime definitie is verklaarbaar, doordat het besluit o.m. tot strekking heeft, te voorkomen, dat het bedrijfsleven onnoodig veel vragenlijsten moet invullen. Uiteraard is het dan onverschillig, wat er verder met die vragenlijsten gebeurt. Een beperking tot „feitelijke” gegevens is opgenomen met de bedoeling een rondvraag naar inzichten en gevoelens van de werking van het besluit uit te sluiten. In de beperking „op sociaal en economisch gebied” moet het begrip „economisch” in den ruimsten zin worden opgevat. Dit blijkt reeds uit de toevoeging, dat onderzoekingen op het terrein van het verkeers- en financiewezen hierbij inbegrepen zijn. Ook vragen van bedrijfseconomischen aard zullen ertoe behooren. Het woord „sociaal” moet meer beperkt worden genomen en omvat de onderwerpen, die ook in de handboeken voor statistiek onder de sociale statistiek gerangschikt worden. Onder deze onderwerpen vallen o.a.: beroep, werkloosheid, arbeidsvoorwaarden, ongevallen, invaliditeit, armoede, besmettelijke ziekte en volkshuisvesting. Zooals het Besluit zelf zegt, vallen onderzoekingen op demographisch, criminologisch en cultureel gebied er buiten.

Een laatste kenmerk van een statistisch onderzoek in den zin van het besluit is, dat het moet plaats hebben door middel van op uniforme wijze gestelde vragen. In de eerste plaats valt hieronder het gebruik van vragenlijsten en telkaarten, daarnaast echter ook het verzamelen van gegevens door het stellen van mondelinge vragen. Tenslotte het gebruik van een persbericht, waarin wordt verzocht of opgedragen bepaalde gegevens te verstrekken. Deze laatste wijze van enquêteren wordt bij de uitvoering van tal van overheidsmaatregelen gebruikt.

Een beperking, die niet aan de omschrijving van een statistisch onderzoek wordt opgelegd, is die van de gelijktijdigheid der vraagstelling. Wanneer derhalve op verschillende tijdstippen dezelfde vragen gesteld worden, bijvoorbeeld in verband met feiten, die zich op verschillende tijdstippen voordoen (het sluiten van een bedrijf, het bereiken van een zekeren minimum-voorraad) zijn hierop de normale regels van toepassing.

Het besluit noemt een tiental onderzoekingen, welke niet vallen onder de verplichting daarvan kennis te geven aan den Directeur van het Centraal Bureau voor de Statistiek. Hiertoe behooren o.a. de onderzoekingen, die van zoo beperkten omvang zijn, dat er geen algemeene betekenis aan gegeven kan worden. In welk opzicht een onderzoek beperkt moet zijn, wordt niet aangegeven. De strekking is echter, weinig omvangrijke onderzoekingen van

¹⁾ Men zie ook H. W. Lambers, „De ontwikkelingsgang der economische statistiek in Nederland” in „E.-S. B.” van 4 November 1942, blz. 485 e. v.

uitsluitend plaatselijk belang uit te sluiten, zoals bijv. die, welke in onderdeelen van gemeenten kunnen worden ingesteld en waaraan men onmogelijk algemeene beteekenis kan toekennen. Daartegenover zijn er ook onderzoeken, zelfs van onderdeelen van gemeenten, denkbaar, die bij wijze van „steekproef” door haar inhoud van algemeen nut kunnen zijn; op deze onderzoeken zal dus de mededeelingsplicht wel van toepassing zijn. Hetzelfde geldt voor een onderzoek, dat zich richt tot een geheele groep van ondernemingen, die echter slechts uit enkele bedrijven bestaat, bijv. de glasindustrie met zeven fabrieken voor het geheele land.

Vooraf voor instanties en organen, die zich op het gebied van de distributie bewegen, heeft beteekenis de uitzondering, dat onderzoeken, beperkt tot het doen invullen van formulieren, waarvan invulling voor de afdoening van aanvragen voor vergunningen of toewijzingen beslist noodzakelijk is, niet onder het besluit vallen. Veelal wordt in deze gevallen meer gevraagd dan strikt noodzakelijk is, zoodat deze formulieren wel onder den aanmeldingsplicht vallen.

Verder worden er buiten gehouden onderzoeken, die door een onderneming binnen haar bedrijf of bij met haar in belangengemeenschap verbonden ondernemingen worden ingesteld, vragen van vereenigingen naar aantal en bijdragen van leden of aangeslotenen en onderzoeken, ingesteld ter naleving van kartel- en trustvoorschriften.

De bevoegdheid van den Directeur van het C.B.S.

Naast de uitzonderingen op den mededeelingsplicht heeft de Directeur van het Centraal Bureau voor de Statistiek de bevoegdheid gekregen ontheffing te verleenen van het voorschrift, dat hem, bij het uitvoeren van een onderzoek, vier weken voor de eerste uitzending van de vragenlijsten, daarvan, met gebruikmaking van een daartoe beschikbaar gesteld formulier, mededeeling moet worden gedaan. Redenen, waarom ontheffing wordt verleend, worden niet aangegeven. Hierin is de Directeur van het Centraal Bureau geheel vrij. Deze bevoegdheid zal wel in de eerste plaats worden gebruikt ter inkorting van den termijn van vier weken. Deze is voor vele gevallen, waarin plotseling geënuquëteerd moet worden, wel wat lang. Wanneer het Centraal Bureau voor de Statistiek voldoende tijd krijgt het onderzoek op zijn noodzakelijkheid en doelmatigheid te beoordeelen, bestaat er geen enkel bezwaar, dat met het onderzoek onmiddellijk na de beoordeeling wordt aangevangen. Of voornamelijk andere ontheffingen dan ten aanzien van den termijn verleend zullen worden, zal de praktijk moeten leeren.

Een vraag is, of het nuttig is geweest naast een onbeperkte ontheffingsmogelijkheid nog al de bovengenoemde uitzonderingen op den mededeelingsplicht te maken. Men had deze uitzonderingen achterwege kunnen laten en bij de uitvoering van het besluit, waar dit nodig zou blijken, voor bepaalde categorieën van onderzoeken tot een algemeene ontheffing van den mededeelingsplicht kunnen overgaan. Thans is het gevaar niet denkbeeldig, dat onttrekking aan de voorschriften plaats vindt, doordat een enquëteur te spoedig geneigd is aan te nemen, dat zijn onderzoek onder de uitzonderingen valt.

Wanneer de Directeur van het Centraal Bureau zich met een bij hem ingediend onderzoek niet vereenigen kan, staat de mogelijkheid open, dat hij met degenen, die de mededeeling doet, in overleg treedt. In het algemeen is wel aan te nemen, dat bij overleg overeenstemming wordt bereikt. Omtrent den aard van eventuele bezwaren, die gemaakt kunnen worden, zwijgt het besluit. Het doel van het besluit zal als richtlijn moeten dienen. Daarnaast zal de algemeene richting van het overheidsbeleid in het oog moeten worden gevat.

Wanneer overheidsinstanties of organisaties, als die van het bedrijfsleven, onderzoeken instellen, waarvan bepaalde uitvoeringsmaatregelen afhangen, dan zullen

daartegen in het algemeen slechts bezwaren van statistisch-technischen aard opgeworpen kunnen worden of zal kunnen worden gewezen op het feit, dat dezelfde of andere eveneens bruikbare gegevens reeds elders aanwezig zijn. Ook bestaat de mogelijkheid, dat tegen het onderzoek wordt aangevoerd, dat het onderzoek de voor de te nemen maatregelen benodigde gegevens niet of slechts ten deele zal opleveren. De maatregelen zelf, die het motief voor het onderzoek vormden, zullen meest buiten discussie moeten blijven. Hierdoor wordt dus aan de beoordeelingsbevoegdheid een grens gesteld. Toch kan men zich voorstellen, dat in gevallen, waarin het welslagen van een maatregel in zeer belangrijke mate afhankelijk is van het resultaat van het statistisch onderzoek en alleen de deskundige statisticus de volle consequenties daarvan kan overzien, ook in de beoordeeling van den maatregel zelf wordt getreden.

Er zijn andere categorieën van onderzoeken, waar het motief van het onderzoek wel in de eerste plaats aan de orde komt. Zoo zal, vooral nu onder de huidige tijdsomstandigheden het parool is, dat enquëteeren, waar mogelijk, tot een minimum beperkt moet blijven, bij onderzoeken, die niet anders gemotiveerd kunnen worden dan dat zij uitsluitend voor „documentatie” of „oriëntatie” dienen, wel degelijk onderzocht worden, of de overlast, die den enquëteerden wordt aangedaan, in overeenstemming te brengen is met het vaag omschreven doel van het onderzoek. Hetzelfde zal het geval moeten zijn met onderzoeken, die door particuliere ondernemingen worden georganiseerd en waarbij reclame of propaganda gemaakt wordt. Hier komt men op het terrein van de zgn. „vrijwillige” onderzoeken. Degenen, die in een dergelijke enquëte betrokken worden, zijn niet verplicht de daarbij gestelde vragen te beantwoorden. Anders is dit bij vele overheids- of semi-overheidsorganen, die veelal een wettelijke basis voor hun onderzoeken hebben en de deelnemers indirect kunnen dwingen de gevraagde opgaven te verstrekken. De vraag is, of ten aanzien van een onderzoek, dat beruht op vrijwillige medewerking, een andere houding moet worden aangenomen bij de beoordeeling dan ten opzichte van die, waaraan men zich volgens een of ander voorschrift moet onderwerpen. Men zou van gevoelen kunnen zijn, dat een ondernemer zelf maar moet uitmaken of hij zich al dan niet aan een vrijwillig onderzoek wenscht te onderwerpen. De maatstaven bij de beoordeeling, of een dergelijk onderzoek moet worden toegelaten dan wel, dat er bezwaar tegen moet worden gemaakt, zouden dan niet zoo streng behoeven te zijn. Echter zal de Overheid haar taak wel zoo opvatten, dat voorkomen wordt, dat de ondernemer, die zich vrijwillig aan talloze enquêtes wil onderwerpen, bij de vele administratieve beslommeringen, die hij reeds heeft, nog meer overbelast wordt, hetgeen hierop neerkomt, dat de vrijwillige en verplichte onderzoeken op dezelfde wijze beoordeeld zullen worden.

Mocht bij het overleg met het Centraal Bureau voor de Statistiek geen overeenstemming bereikt worden, dan staat de mogelijkheid van beroep op de Centrale Commissie voor de Statistiek open. Levert ook dit geen resultaten op, dan beslist de Secretaris-Generaal van het bevoegde Departement van Algemeen Bestuur over het al of niet instellen van het onderzoek.

De handhaving der voorschriften.

Vergrijpen tegen de voorschriften worden gekwalificeerd als overtredingen. Bij rechtsvervolgung moet de normale strafrechtelijke procedure gevolgd worden. Als bezwaar kan gevoeld worden de lange tijd, die verloopt eer een eindbeslissing verkegen is. Waar het besluit zeer nauw in verband staat met velerlei voorschriften op economisch gebied, welke overtredingen met het Economisch Sanctiebesluit door den economischen rechter op snelle wijze berecht kunnen worden, zou het niet ongewenscht geweest zijn, dat ook voor dit besluit een dergelijke regeling getroffen was.

De meeste van de tegenwoordig ingestelde onderzoeken gaan uit van overheids- of semi-overheidsorganen en het lijkt niet zeer waarschijnlijk, dat men het bij een overtreding op een strafvervolging zal laten aankomen. Inmiddels zal dit een streng opvolgen der bepalingen niet altijd in de hand werken. Een middel bij uitnemendheid om de medewerking bij de uitvoering van het besluit te verkrijgen, ware geweest, als geënquêteerden, bij niet voldoen aan den mededeelingsplicht door de enquêteurs, van de eventueele verplichting ontheven zoden zijn de vragenlijsten in te vullen. Moeilijkheden voor dengene, die een dergelijke vragenlijst moet invullen, zou het voorschrijf nooit opleveren. Is het in zijn belang het gevraagde wel te beantwoorden, bijv. omdat dit noodig is om een toewijzing te verkrijgen, dan kan hij dit zonder gevaar doen. Heeft hij er geen persoonlijk belang bij, dan draagt hij door de formulieren ter zijde te leggen, ertoe bij den enquêteur in het rechte spoor te brengen. Uit het voorgaande blijkt, dat de figuur van de strafbaarheid van hem, die een vragenlijst, welke gebruikt wordt bij een onderzoek, waarvan de in het besluit voorgeschreven mededeeling niet is gedaan, invult, de belangen van de geënquêteerden te kort zou doen. Dit is echter jus constituendum. Thans worden de geënquêteerden geheel buiten de bepalingen van het besluit gehouden. Hoogstens kunnen zij medewerken door overtredingen aan het licht te brengen.

Vergelijking met de Duitse regelingen.

In verschillende oprichten, o.a. wat de begrenzing der onderzoeken betreft, sluit het besluit aan bij de Duitse Verordening tot vereenvoudiging van de bedrijfsstatistiek van 13 Februari 1939. Bij het van kracht worden van het Nederlandsche besluit bleek de Duitse regeling reeds niet meer te voldoen en werd op grond van een opdracht aan Minister Speer op 21 Maart 1942 tot het vereenvoudigen en uniformeren van het enquêtewezen een „Neuordnung des Berichtswesens” doorgevoerd, die een vergaande centralisatie van de economische statistiek tengevolge had. Een van de redenen, waarom de regeling van 1939 zijn effect gemist heeft, was het feit, dat velen zich hieraan onttrokken met het motief, dat het niet ging om statistische onderzoeken, doch dat het onderzoeken ten behoeve van de „Bewirtschaftung” betrof. Hieruit valt voor het Nederlandsche besluit te leeren, dat men niet den klemtoon op de uitdrukking statistisch onderzoek, doch op zijn omschrijving als uniforme vraagstelling moet leggen.

Intusschen lijkt het niet waarschijnlijk, dat de in het Besluit van 3 November vervatte centrale goedkeuring gevolgd zal worden door centrale uitvoering, zooals in Duitsland. Ondanks de overeenkomst, die het besluit vertoont met de verordening van 13 Februari 1939, liggen de verhoudingen in Nederland anders.

In de eerste plaats was de statistiek hier steeds veel meer gecentraliseerd. Het Koninklijk Besluit van 1899, waarbij o.a. het Centraal Bureau voor de Statistiek werd opgericht, opende toch de mogelijkheid de ambtelijke statistiek geheel bij dit Bureau te concentreren. Op een enkele uitzondering na is dit ook geschied. Verder is vooral van betekenis, dat, zooals hierboven reeds werd gezegd, van de oprichting der Rijksbureau's af steeds een nauwe samenwerking met het Centraal Bureau voor de Statistiek bestaan heeft.

Ook is het aantal half- of niet-ambtelijke instanties en organisaties, dat op economisch gebied werkzaam is, in Duitsland veel groter dan in Nederland. Dit geldt zoowel voor de organen, die haar activiteit tot het geheele Rijk uitstrekken als voor die, welke slechts regionale betekenissen hebben.

Ongeacht deze feiten zal het welslagen van de Nederlandsche regeling ook in belangrijke mate afhangen van de wijze, waarop de enquêteerende instanties en organisaties zich aan haar zullen onderwerpen.

Aangeteekend worde nog, dat voor de onder het Departement van Handel, Nijverheid en Scheepvaart ressorteerende organisaties en instanties het besluit reeds voorafgegaan werd door een voorloopige regeling, die gebaseerd is op een aanschrijving van den Secretaris-Generaal van 25 Maart 1942. Hierin wordt gesproken van een goedkeuringsplicht voor statistische onderzoeken, terwijl het besluit mededeelingsplicht oplegt. In feite vertoonen de beide regelingen zeer veel overeenkomst. De onderzoeken, die het Centraal Bureau op grond van de voorloopige regeling registreerde, behoeften dan ook niet meer volgens het nieuwe besluit te worden aangemeld.

Mr. J. DIJKGRAAF.

NIEUWE WEGEN VOOR DE VERKEERS-ONGEVALLENSTATISTIEK.

De risico's, welke aan elke afstandsoverbrugging zijn verbonden, kunnen voorwerp van onderzoek zijn, waarbij het den economist in de eerste plaats zal interesseeren, welke financieele schade de gemeenschap door de risico's van de afstandsoverbrugging lijdt en welke offers moeten worden gebracht om deze risico's te vermijden of althans te verminderen. De ingenieur zal middelen uitdenken om de veiligheid van het verkeer te verhoogen, terwijl een meer sociaal ingesteld iemand nagaat, op welke wijze de materieele en financieele risico's het best over de gemeenschap kunnen worden verdeeld. Hier doet zich derhalve het verzekeringselement voor. Ieder individu heeft nl. de neiging zich tegen een risico zoo goed mogelijk te wapenen, hetzij door „eigen risicodragers” te worden, hetzij door het risico tegen vergoeding onder te brengen bij een instelling, die zich beroepmatig met het overnemen van gevaarskansen bezig houdt. Voor beide groepen is echter noodig, dat zij eenig inzicht hebben in den mogelijken omvang van het risico, dat zij op zich nemen. Zou noodig moet daarbij nog een regionaal onderscheid worden gemaakt.

Wat het verkeer op de openbare wegen in ons land betreft, biedt de jaarlijksche verkeersongevallenstatistiek van het Centraal Bureau voor de Statistiek een groote hoeveelheid materiaal, welke ertoe kan bijdragen ons inzicht in risico's, welke aan een afstandsoverbrugging over den weg zijn verbonden, te vergrooten.

Deze statistiek geeft nl. naast het aantal ongevallen per gemeente inzicht in de verschillende oorzaken en de ernst der ongevallen.

Zoo blijkt bijv. uit de nieuwste publicatie, welke betrekking heeft op het jaar 1941, dat in dat jaar in Delft 160 ongevallen zijn voorgevallen, te wijten aan onderstaande oorzaken met de daarnaast vermelde gevolgen:

Oorzaken:	Gevolgen:	
fouten van bestuurders	105 overledenen	4
fouten van voetgangers	24 ernstig gewonden	30
gebreken aan vervoermiddelen	4 licht gewonden	38
toestand van den weg	10 materieele schade	198
andere en onbekende	17	

Uit dit enkele voorbeeld moge blijken, dat de omvang van de verschillende risico's voldoende nauwkeurig is te bepalen, onverschillig, of men die wil leeren kennen voor geheel Nederland of voor een beperkt gebied.

Toch is dit niet voldoende om aan de wenschen van de verschillende onderzoekers op dit gebied tegemoet te komen. Een enkel voorbeeld uit het verzekeringbedrijf moge dit aantoonen. Evenmin als men bijv. een premie voor een lijfrente goed kan bepalen, als men alleen maar weet, hoeveel personen van een bepaalde jaarklasse in een zeker jaar zullen overlijden, zonder het oorspronkelijk aantal leden van die jaarklasse te kennen, evenmin is een premie voor een verkeersongevallenverzekering goed te bepalen, als uitsluitend de frequentie van bepaalde risico's bekend is, doch niet de totale verkeersomvang, waaruit die risico's zijn voortgesproten.

Dit laatste is echter vooralsnog onmogelijk en het moet worden betwijfeld, of men ook wel ooit den absoluten omvang van het verkeer in een bepaald tijdvak en in een bepaald gebied zal kunnen benaderen. Dit wordt duidelijk, als men maar eens denkt aan de onmogelijkheid om bijv. alle ritten, welke met een personenauto worden gereden, te registreeren.

De basis voor het bepalen van het verkeersrisico zal men dus op een andere wijze moeten vinden. Bijv. door het maken van schattingen over den verkeersomvang. Doch daarmee is men dan nog niet klaar. Het verkeersrisico is n.l. niet overal hetzelfde. Het eene deel van het land heeft betere wegen dan het andere, waardoor ook de omvang van het verkeersongevallenverschijnsel verschillend is. Hierdoor zijn ook de risico's van de plaatselijke weggebruikers zeer verschillend, hetgeen theoretisch de mogelijkheid in zich sluit tot differentiatie in de premie-bepaling voor het overnemen van dergelijke risico's. Anderzijds zijn de gebieden, welke naar verhouding veel ongevallen hebben, juist de streken, waaraan de wegenbouwer in de eerste plaats zijn aandacht zal schenken, teneinde te komen tot veiliger wegen.

Wat dit laatste punt betreft, voor het onderzoek van de regionale verschillen in de verkeersrisico's biedt de jongste verkeersongevallenstatistiek een nieuwe methode, welke het mogelijk maakt zonder veel moeite de „gevaarlijke” gemeenten in Nederland te onderscheiden van de minder gevaarlijke.

Uitgegaan is van de veronderstelling, dat er verband bestaat tusschen de bevolkingsdichtheid en het aantal voorkomende verkeersongevallen. Dit verband is in de bedoelde statistiek per provincie bepaald door de formule:

$$\frac{\text{aantal inwoners per ongeval in de provincie } x}{\text{aantal inwoners per ongeval in Nederland}} = \frac{\text{bevolkingsdichtheid in de provincie } x}{\text{bevolkingsdichtheid in Nederland}}$$

Uit dit onderzoek is gebleken, dat in het Westen en het Zuiden des lands in een normaal jaar in verhouding tot de bevolkingsdichtheid naar verhouding minder verkeersongevallen voorkomen dan in het Noorden en het Oosten. In Groningen blijken bijv. in de periode 1935—1941 naar verhouding te veel verkeersongevallen voor te komen. Hoe groot dus de bevolkingsdichtheid, hoe kleiner naar verhouding het aantal verkeersongevallen. Als algemeene regel zou men hieruit kunnen afleiden, dat in het algemeen de tendentie bestaat, dat bij een toeneming van de bevolkingsdichtheid het aantal ongevallen minder snel toeneemt, waarbij afwijkingen zijn terug te brengen tot bijzondere plaatselijke omstandigheden.

Deze methode leidt, zoals uit de statistiek blijkt, tot markante resultaten. Voor de provincie Groningen is de methode n.l. per gemeente toegepast. De gemeenten, waardoor de groote toegangswegen tot de stad Groningen loopen, blijken n.l. de eenige te zijn, welke in die provincie een gevaarsfactor hebben, welke aanmerkelijk boven de gemiddelde ligt.

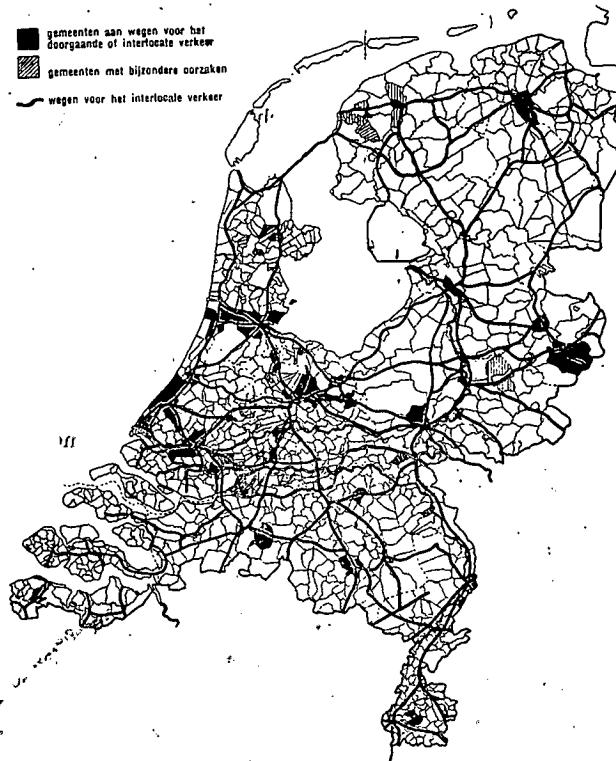
Dit is aanleiding voor mij geweest deze methode, zij het met een variant, eens op geheel Nederland toe te passen.

Dat er een verband zal bestaan tusschen aantal inwoners en aantal ongevallen ligt voor de hand en onderstaande cijfers toonen dit ook aan. Evenals bij de bevolkingsdichtheid blijkt ook nu weer, dat het risico met het toenemen van de bevolkingsagglomeratie niet evenredig stijgt. Om dit verschijnsel met cijfers aan te toonen, zijn de gemeenten ingedeeld in een aantal groepen met een ongeveer even groot aantal ongevallen. Daarna is voor die gemeenten een gevaarsfactor berekend volgens de formule:

$$\frac{\text{gemiddeld aantal ongevallen per gemeente in groep } x}{\text{gemiddeld aantal inwoners per gemeente in groep } x}$$

Daarna zijn de verschillen tusschen de vijf gekozen

Gemeenten met een gevaarsfactor voor verkeersongevallen > 1 in 1941.

gemeentegroepen zoowel voor de ongevallen als voor de bevolking in procenten uitgedrukt. Inderdaad blijkt dan duidelijk, dat de bevolkingsstijging vele malen sneller gaat dan de toeneming van den gevaarsfactor. Wanneer men het aantal ongevallen per gemeente en de bevolking per gemeente uitzet in een scatterdiagram met dubbel logaritmische schaal, blijken de verschillende punten dan ook op een vrijwel rechte lijn te liggen met een hoek van minder dan 45°, wanneer de ongevallen zijn uitgezet op de x-as.

Bevolking en ongevallen.

Groep	Gemiddeld aantal inwoners per gemeente x 1000	Aantal verkeersongevallen per gemeente	Gevaarsfactor	Procentuele toeneming	
				bevolking	gevaarsfactor
< 5000	2,5	0,9	0,4		
5—20.000	10,0	6,2	0,6	+ 300	+ 50
20—50.000	29,0	44,1	1,5	+ 190	+ 150
50—100.000	68,6	155,4	2,3	+ 136	+ 53
100—200.000	106,5	402,2	3,7	+ 55	+ 61
> 200.000	641,7	3020,0	4,8	+ 602	+ 30

Daar er dus een duidelijk waarneembaar verband bestaat tusschen de bevolkingsgrootte en den gevaarsfactor, is het ook gerechtvaardigd om die gemeenten, welke in belangrijke mate naar boven van het gemiddelde van de groep, waarin zij behooren, afwijken, als gevaarlijke gemeenten te kwalificeeren. Men kan dit echter ook doen voor Nederland als geheel.

Op deze wijze zijn voor 1941 zestig gemeenten gevonden, welke voor het verkeersongevallenverschijnsel een concentratiefactor hadden van meer dan 1 en wel: 42 gemeenten met een factor van 1—<2, 15 gemeenten met een factor van 2—<3, 3 gemeenten met een factor van 3—<4.

Teneinde na te gaan, wat de oorzaak van de min of meer ongunstige verkeerssituatie in deze gemeenten is geweest, zijn deze gemeenten in kaart gebracht. Nu blijkt, dat van de 60 gemeenten er 53 zijn gelegen aan de groote rijkswegen. Van de andere 7 dragen er 5 een zuiver landelijk karakter. Hier moeten dus bijzondere oorzaken het

ongevallencijfer ongunstig hebben beïnvloed. Daar echter de oorlogsomstandigheden het verkeer in andere banen hebben geleid, heeft het weinig zin hier voor 1941 nader op in te gaan. De overige 2 gemeenten (Heesch en St. Laurens) zijn als voorsteden van andere gemeenten te beschouwen, waarmede zij nauwe relaties onderhouden, hetgeen het ongevallencijfer kan hebben vergroot.

Beziet men nu de overige 53 gemeenten, dan blijken deze voor een groot gedeelte te behooren tot de „randstad” Holland, welke een brongebied van verkeer is. Dit beteekent, dat van deze randstad veel verkeer gaat naar de peripherie, en omgekeerd, teneinde de noodige middelen te verschaffen om in de behoefte van deze groote bevolkingagglomeratie te voorzien en het economisch leven er op gang te houden. Het valt dan ook niet te verwonderen, dat andere brongebieden, als Twente, Groningen-stad en het Brabantsche industriegebied, ook een grooter verkeer hebben dan hun bevolking zou doen vermoeden en daardoor ook een hooger gevaarsfactor krijgen.

Het kenmerk van deze brongebieden is dan ook, dat zij een economische structuur hebben, welke maakt, dat zij op een betrekkelijk klein gebied een bevolking herbergen, welke vooral industriele werkzaamheden verricht. Dit maakt, dat uit deze gebieden enerzijds industriele producten afgevoerd moeten worden om de noodzakelijke levens- en voedingsmiddelen te kunnen verschaffen. De economische structuur van deze gebieden brengt derhalve een belangrijke verkeersfunctie mee.

Daarnaast valt nog het doorgangsgebied tusschen Utrecht en Amersfoort op, dat is te beschouwen als één der uitvalspoorten van de randstad Holland, waardoor ook daar een grooter verkeer is dan overeenkomt met de daar zetelende bevolking.

Dat het vooral de gemeenten aan de rijkswegen zijn, welke in deze gebieden een ongunstig beeld vertoonen, wijst er op, dat het vooral het interlocale verkeer is, dat den gevaarsfactor omhoog brengt. Het locale verkeer is als regel langzamer en meer bedacht op de plaatselijke moeilijkheden dan het verkeer, dat in snelle vaart de gemeente verlaat of doorkruist.

Voor het bepalen van de risico's, aan het wegverkeer verbonden, dienen de verzekeringmaatschappij en de deelnemer aan het verkeer dus met grootere gevaren rekening te houden in de bovengenoemde gebieden in het algemeen en bij het interlocale verkeer in het bijzonder. Dit beteekent, dat voor personen, welke in ongevaarlijke gemeenten uitsluitend of vrijwel uitsluitend aan plaatselijk verkeer deelnemen, de verzekeringspremies lager gesteld kunnen worden dan in andere. Dit scheidt dus de mogelijkheid tot premiedifferentiatie, waardoor grootere groepen van de bevolking dan voorheen voor een ongevallenzekerings kunnen worden gevonden. Sociale overwegingen maken het alleszins gewenscht, dat op dezen weg eens een proef wordt genomen. Zeker zal dit nog niet direct kunnen geschieden, doch zullen eerst voor meer jaren, desnoods voor een reeks jaren vóór den oorlog, de gevaarlijke gebieden en gemeenten nauwkeurig moeten worden bepaald, alsmede de omvang van den daar geldenden gevaarsfactor. Voortwerken op dezen weg is echter, gezien het bovenstaande, wel gewenscht.

De toepassing van de hier aangegeven mogelijkheden zal niet eenvoudig zijn. Vooral het criterium, of iemand al dan niet aan plaatselijk verkeer deelneemt, is moeilijk te omschrijven. Men overschatte de moeilijkheden echter niet. Zoo is het bijv. mogelijk, dat men voor één aantal klassen, die voortdurend aan het verkeer deelnemen, als beroepschauffeurs, handelsreizigers, medici e.d. de premies verhoogt. Daarnaast kan men echter voor personen, die veelvuldig aan het locale verkeer deelnemen, als bijv. iemand, die regelmatig in een groote stad heen en terug per fiets naar zijn werk gaat, een gebied vaststellen, waarvoor de verzekering geldt. Krijgt zoo iemand

buiten dat gebied een verkeersongeval, dan heeft hij geen recht op uitkeering. Zoo zijn er talloze mogelijkheden, welke echter alle op hun voor- en nadeelen onderzocht zullen moeten worden.

H. C. KUILER.

ROSELLE-ZAKKEN OP JAVA¹⁾.

De cultuur van *Corchorus capsularis* L. en *C. olitorius* L., de planten die in Britsch-Indië de jute-vezel leveren, is in Nederlandsch-Indië vele malen beproefd, doch heeft evenzoo vele malen niet tot blijvende successen geleid. In zijn bekend boek „De nuttige planten van Nederlandsch-Indië” (2e druk 1927, blz. 1018) geeft K. Heyne een overzicht van wat hij noemt de „hardnekkige, doch uitzichtloze pogingen om op Java eindelijk een cultuur van jute te vestigen”. Nadien heeft J. E. A. den Doop²⁾ nog eens de aandacht er voor gevraagd, naar aanleiding van het vinden van half en heel verwilderde planten van *Corchorus olitorius* in Indramajoe, vermoedelijk restanten van vroegere proefnemingen. Nu de soort zich daar staande had gehouden, vroeg hij voor dat materiaal de aandacht als cultuurobject; resultaten zijn ons echter niet bekend geworden.

Dat de belangstelling voor de cultuur van de echte — naar het land van herkomst veelal aangeduid als Bengaalsche — jute telkenmale niet blijvend was, komt mede door het feit, dat men meer succes had met den invoer van gewassen, die een vezel konden leveren, welke die van de *Corchorus* zeer nabij komt. Eén dier gewassen was de *Hibiscus cannabinus* L., weldra gevolgd door *H. Sabdariffa* L.; eerstgenoemde (ingevoerd in 1906) is bekend geworden onder den naam Java-jute, de andere als roselle. In den loop der jaren heeft roselle verre de overhand boven Java-jute gekregen. Beide zijn één-jarige gewassen; de bast van hun lange stengel, die de waardevolle vezel bevat, dient er door een rottingsproces van losgemaakt te worden.

Vanwaar die groote belangstelling in Indië voor leveranciers van jute en jute-achtige vezels? In het bijzonder Java heeft voor de verpakking van haar suikerroost telkenjare zeer veel jute- of goeniezakken noodig, die uit Britsch-Indië betrokken worden. Ook voor vele andere producten zijn jute-zakken noodig, de suikercultuur spant echter als afneemster de kroon. En aangezien wij die uitsluitend op Java aantreffen, spreekt het welhaast vanzelf, dat de cultuurproeven met de genoemde *Hibiscus*-soorten voornamelijk daar en door maatschappijen met belangen in de suikercultuur zijn genomen. De bedoeling was uiteindelijk te geraken tot eigen aanmaak van jute-zakken, in de eerste plaats suikerzakken. Welke hoeveelheden van die zakken jaarlijks noodig waren, blijkt uit de volgende invoercijfers van Java uit de laatste jaren:

1937	ingevoerd	32,4	millioen stuks.
1938	„	36,6	„ „
1939	„	26,6	„ „
1940	„	?	„ „
1941 ³⁾	„	35	„ „

Voor geheel Indië bedroeg in die jaren de gemiddelde invoer 40 miljoen stuks, zoodat inderdaad de Java-suikerindustrie de grootste afneemster is geweest.

Het proefstadium van de cultuur van Java-jute en roselle heeft door allerlei omstandigheden vrij lang geduurd; de aanplantingen waren aanvankelijk klein, zoodat slechts betrekkelijk kleine hoeveelheden ter beschikking kwamen. Voldoende echter voor het nemen van practijkproeven in Nederland en elders in Europa tot het spinnen en weven der vezels.

¹⁾ Dit artikel wordt mede gepubliceerd als Bericht no. 194 van de Afdeling Handelsmuseum van het Koloniaal Instituut.

²⁾ „Bergcultures” 12 (II), 4234 (1938).

³⁾ „Economisch Nieuws” 406 van 15-12-42.

Zoals uit hare publicaties blijkt ⁴⁾, heeft de Afdeling Handelsmuseum van het Koloniaal Instituut zich daarin niet onbetuigd gelaten en menige verwerkingsproef hier te lande helpen tot stand brengen. De uitslagen waren hoopvol. Zoowel Java-jute als roselle staan in sterkte van vezel niet achter bij en in kleur zelfs boven de goede kwaliteiten Bengaalsche jute. Alleen de soepelheid is iets minder, ze zijn wat stugger, waardoor de sterkte der garens en weefsels minder is dan van de overeenkomstige producten uit Bengaalsche jute en ze ook minder goed verspinbaar zijn voor de fijnere garennummers. Om die gelijke sterkte te bereiken, zou het weefsel van roselle of Java-jute wat zwaarder uitgevoerd dienen te worden.

Bij het betrekkelijk kleine aanbod van Java-jute en roselle konden zij evenwel in Europa niet tot een zelfstandige verwerking geraken, de toepassing bleef beperkt in de menging tot een zeker percentage onder Bengaalsche jute om de kleur van het jute-weefsel te verbeteren ⁵⁾. Productie-cijfers uit de eerste jaren zijn niet bekend, de sinds 1926 in de Indische uitvoerstatistiek opgenomen cijfers kunnen echter daarvoor in de plaats een indruk geven van de ontwikkeling; zij hebben betrekking op de uitvoer van Java-jute en roselle gezamenlijk en zijn uitgedrukt in bruto ton (van 1.000 kg):

1926	6 ton	1931 en '32	nihil
1927	22 „	1933	0,3 ton
1928	11 „	1934	27 „
1929	271 „	1935	5 „
1930	138 „	1936	nihil

Alle vezel kwam practisch gesproken van Java, de bestemming was — zooals gezegd — vrijwel steeds Nederland.

De ommekeer kwam omstreeks 1936. Het werd toen wel duidelijk, dat de inkringing van de suikerindustrie in Midden- en Oost-Java, welke sinds 1931 had plaats gevonden, voor een groot gedeelte blijvend moest wezen. Daarmede kwamen bij uitstek voor landbouw geschikte gronden vrij. De suikerondernemingen, op zoek naar nieuwe toepassingen voor die gronden en nieuwen arbeid voor hun Europeesch en inheemsch personeel, namen nu de vroegere proeven met de cultuur van roselle en Java-jute weder op. De proeven konden thans echter ruimer worden opgezet, terwijl daarbij profijt werd getrokken van de bestaande kennis der terreinen, wat betreft irrigatie, bemesting enz.

Definitieve aanplantingen kwamen hier en daar tot stand, zoodat met ingang van 1936 het te Batavia gevestigde Centraal Kantoor voor de Statistiek in zijn jaarlijksche uitgave „De landbouwexportgewassen van Nederlandsch-Indië” afzonderlijk melding van de cultuur is gaan maken. De volgende tabel geeft een beeld van de verdere ontwikkeling.

	roselle		Java-jute		roselle en Java-jute		uitvoer
	aan-plant	productie	aan-plant	productie	productie		
1937	ha 1.044	ton 2.703	ha ?	ton 23	ton 2.726	ton 2.241	+ afval 5
1938	2.942	7.319	?	70	7.389	1.769	+ afval 321
1939	?					2.690	
1940	?						
1941	5.000						

⁴⁾ L. P. de Bussy, „Enkele nieuwe gegevens over Java-jute”, Ber. Afd. Handelsmuseum 1, ook verschenen in „Indische Mercuur” 43, 87 (1920);

„Eenige gegevens over roselle-vezel”, Ber. Afd. Handelsmuseum 23, ook verschenen in „Indische Mercuur” 48, 735 (1925);

W. Frenzel en A. ten Bruggencate, „Spin- en weefproeven met rosellevezel van Java”, Meded. Rijksvezeldienst 22, ook verschenen in „Indische Mercuur” 52, 651 (1929);

„Java-jute”, Meded. Afd. Handelsmuseum 8, 143 („Inlichtingen en Onderzoekingen in 1929”).

⁵⁾ W. Spoon, „Nieuwe beoordeelings van Java-jute en roselle”, Ber. Afd. Handelsmuseum 128, ook verschenen in „Indische Mercuur” 61, 473 (1938) en „Bergcultures” 12 (II), 1114 (1938).

Wordt in 1936 nog gesproken van „eenige” ondernemingen met een roselle-aanplant, in 1937 zijn het 14, in 1938 reeds 24 ondernemingen, die een produceerenden roselle-aanplant blijken te bezitten. De aanplant van Java-jute is daartegenover van niet veel beteekenis.

Zien wij nu naar de laatste kolommen van het tabelletje, dan blijkt in 1937 de oogst nog voor het overgrote deel uitgevoerd, in 1938 echter meerendeels op Java te zijn gebleven. Dat komt, doordat toen de eerste installatie in Midden-Java voor het verwerken van roselle tot suikerzakken in werking is getreden, in 1939 gevolgd door een tweede fabriek in Oost-Java; nl. op de onderneming De langgoe in de Vorstenlanden en in de voormalige suikerfabriek Panggoongredjo in de nabijheid van Malang ⁶⁾. Tevens werden door het Fonds van Eigendommen van het Mangkoenagorische Rijk te Solo plannen ontworpen voor de rosellecultuur op zijn ondernemingen en den bouw eener zakkenfabriek ⁷⁾.

Een suikerzak uit Britsch-Indië met afmetingen 65 à 70 bij 100 à 110 cm weegt ongeveer 1,1 kg, het gewicht per m² weefsel bedraagt gemiddeld 780 g. Aan de rosellezakken, die wij van Java nog ontvangen hebben, stelden wij bij afmetingen van 70 tot 110 cm een gewicht vast van 1,2 kg per zak; m.a.w. één m² weefsel weegt 800 g; het weefsel zou dus inderdaad iets zwaarder zijn dan dat van de zak uit Bengaalsche jute.

Deze cijfers in aanmerking nemende, komt men tot het resultaat, dat uit één ton vezel ongeveer 750 zakken te maken zijn. Wij nemen dan het verlies bij de verwerking (spinnen en weven) veiligheidshalve op 10 % aan. Het tabelletje van productie en uitvoer geeft aan, dat in 1938 rond 5.000 ton roselle op Java is gebleven. Daaruit zouden dus 3,7 à 3,8 miljoen zakken vervaardigd kunnen zijn.

Voor een eerste begin zeker niet kwaad. Persberichten ⁸⁾ hebben de capaciteit van de beide fabrieken aanvankelijk als elk 3 miljoen zakken vermeld, welke capaciteit weldra vrijwel verdubbeld zou zijn, dus tot rond 12 miljoen stuks. Indien de derde fabriek daarbij is gekomen, werd voor 1941 een gezamenlijke productie van 18 miljoen zakken verwacht. Daarmede zou dan voor de Java-suikerindustrie een belangrijk gedeelte van haar zakken-invoer uit Britsch-Indië ondervangen zijn.

Zelfs als wij die getallen met een korreltje zout nemen, ontkomt men niet aan den indruk, dat zich de rosellecultuur en -verwerking op Java in de laatste jaren zeer sterk heeft ontwikkeld. Een ongedacht getuigenis daaromtrent hebben wij nu onlangs gekregen van de hand van Dr. P. Honig ⁹⁾. Het in ons tabelletje van productie en uitvoer vermelde cijfer van 5.000 ha roselle-aanplant in 1941 is van hem afkomstig. Uitvoer zal wel niet hebben plaats gehad, zoodat de geheele oogst op Java zal kunnen verwerkt zijn. Schatten wij die, afgaande op de cijfers van 1937 en 1938, rondweg op 12.000 ton vezel, dan kunnen daaruit 9 miljoen zakken zijn vervaardigd. Wel niet zoo veel dus als de persberichten in het vooruitzicht stelden, maar in elk geval toch een aanzienlijke eigen aanmaak van suikerzakken. Honig deelt verder mede, dat het in de bedoeling had gelegen te geraken tot een roselle-aanplant van 10.000 ha, meerendeels op suikerondernemingen zelf.

Aangaande de kwaliteit van de roselle-zak vermeldt hij, dat deze voor suiker in elk opzicht voldoet. De in den beginne genoemde zwaardere uitvoering van het weefsel met het oog op de noodzakelijke sterkte, vormt door de ermede verkregen grotere dichtheid eerder nog

⁶⁾ Cecile Rothe, „Industrieën in Nederlandsch-Indië VI. Touwzakken- en enkele vlechtindustrieën”, Ber. Afd. Handelsmuseum, 151, 11, ook verschenen in „Ind. Mercuur” 63, 257 en 265 (1940); Jaaroverzicht Nijverheid in „Econ. Weekblad Nederl.-Indië” 6 (I), 865 (1937), 7 (I), 829 (1938) en 8 (I), 637 (1939); „Indische Mercuur” 61, 717 (1938) en 62, 312 (1939).

⁷⁾ „Indische Mercuur” 62, 685 (1939).

⁸⁾ „Indische Mercuur” 62, 635 en 649 (1939) en 63, 79 (1940).

⁹⁾ „The Java Sugar Industry, Developments of recent years”, „Intern. Sugar J.” 44, 206 (1942), ref. in „Rev. Intern. Agr.” 33, 438 T (1942).

een voordeel. Ook in prijs kan de roselle-zak met de zak uit Britsch-Indië concurreren. Ongetwijfeld echter zal ze ook voor andere Indische exportproducten beproefd zijn, zoodat wel gezegd mag worden, dat voor de roselle-zak, op Java vervaardigd uit aldaar gewonnen vezel, zeker nog een groote toekomst is weggelegd.

Ir. W. SPOON.

MAANDCIJFERS.

GECOMBINEERDE MAANDSTAAT VAN DE VIER NEDERLANDSCHE GROOTE BANKEN EN VAN HET NEDERLANDSCHE BEDRIJF DER NEDERLANDSCHE HANDEL-MAATSCHAPPIJ.

(In miljoenen guldens)	Nederl. Banken		Nederl. Banken en Ned. Handel-Mij.	
	31 Mrt. 1943	30 April 1943	31 Mrt. 1943	30 April 1943
Activa:				
Kas, kassiers en daggeldleeningen	83	47	101	55
Ned. schatkistpapier	916	936	1068	1089
	999	983	1169	1144
Ander overheidspapier	10	12	13	13
Wissels	2	2	7	7
Bankiers in binnen- en buitenland	70	73	93	96
Prolong. en voorsch. op effecten	34	34	45	48
	116	121	156	164
Debiteuren	140	145	178	183
Effecten en syndicaten	19	17	28	26
Deelnemingen (incl. voorschotten)	10	10	21	22
	169	172	227	231
Gebouwen	14	13	17	17
Diverse reken. (incl. overl. posten)	1	1	1	1
Belegde bestemmingsreserven	13	13	13	13
Effecten leendepôt				
	1312	1303	1583	1570
Passiva:				
Crediteuren	917	906	1109	1090
Wissels				
Deposito's op termijn	109	108	131	130
Kassiers en genom. daggeldleeningen	29	32	35	42
Diverse rekeningen	1	1	1	1
Bestemmingsreserven	13	13	13	13
Effecten leendepôt				
	1069	1060	1289	1276
Aandeelenkapitaal	170	170	210	210
Reserve	73	73	84	84
	1312	1303	1583	1570

STATISTIEKEN*).

DE NEDERLANDSCHE BANK.

Voornaamste posten in duizenden guldens.

Data	Gouden munt en muntmater.	Circulatie	Andere opschuld.	Beschikb. dekkings-saldo	Dek-kings-perc.
17 Mei '43	885.943	2.508.391	879.948	1.792.203	26
10 " '43	885.912	2.538.643	843.924	1.798.869	26
3 " '43	885.911	2.545.432	818.140	1.795.354	26
27 April '43	885.930	2.506.843	880.340	1.772.210	26
6 Mei '40	1.160.282	1.158.613	255.183	607.042	83

Data	Totaal bedrag discontio's	Schatkist-prom. rechtstr.	Belee-ningen	Papier-op het buitenl.	Dis-reken. (act.)
17 Mei '43	7.803	—	138.157	2.233.243	127.100
10 " '43	8.007	—	140.130	2.222.391	130.006
3 " '43	12.507	—	145.206	2.180.568	143.060
27 April '43	17.307	—	153.115	2.191.489	142.849
6 Mei '40	9.853	—	217.726	750	150.648

DUITSCHER RIJKSBANK.

(in mill. R.M.)

Data	Goud en devisa's	Renten-bank-scheine	Andere wissels, chgatus en schatkistpapier	Belee-ningen
30 April 1943	76,6	239,4	28.603,1	17,7
23 " 1943	76,8	332,3	27.147,2	14,9
15 " 1943	76,5	303,1	27.361,2	17,3
23 Aug. 1939	77,0	27,2	8.140,0	22,2

Data	Effec-ten	Diverse Activa	Circulatie	Rekg.-Crt.	Diverse Passiva
30 Apr. '43	703	2.018,4	25.442,3	4.226,2	441,5
15 " '43	323	2.081,5	24.209,7	4.195,6	399,1
23 " '43	0,3	1.610,4	24.218,6	3.894,2	407,5
23 Aug. '39	982,6	6.380,5	8.709,8	1.195,4	94,2

KOERSEN VASTGESTELD DOOR HET NEDERLANDSCH CLEARINGINSTITUUT.

(met data van vaststelling)

Belga's	30.14	7 Aug. '40	Lewa (Bulgarije)	2.30	25 Nov. '40
Zw. Francs.	43.56	11 Oct. '40	Pengoe (Hongarije)		
Fr. Francs.	3.77	6 Mrt. '41	(oude schuld)	36.52	20 Dec. '40
Lires	9.91	3 Juli '41	Pengoe		
Deensche Kr.	39.34	2 Febr. '42	(nwe. schuld)	45.89	20 Dec. '40
Noorsche Kr.	42.82	21 Dec. '40	Zloty (Polen)		
Zweedsche Kr.	44.85	13 Aug. '40	(oude schuld)	35.00	28 Jan. '41
Finische Mark	3.82	2 Juli '41	(nwe. schuld)	37.68	11 Febr. '41
Dinar (Joego-Slavië)			Lei		1.28 24 April '41
(oude schuld)	3.43	16 Aug. '40	Slow. Kr.		6.48 10 Juni '39
Dinar (nwe. schuld)	3.77	1 Juli '41	Drachmen (Griekenland)		1.26 8 Oct. '41
Turksche			Kuna		3.77 29 Oct. '41
Ponden	4.45	29 Dec. '39			

BANKDISCONTO'S.

Ned. (Disc. Wiss.)	2 1/2	28 Juni '41	Lissabon	4	26 Mrt. '41
Bk. (Bel. Wiss.)	3 1/2	28 Aug. '39	Londen	2	31 Oct. '39
(Vrsch. in R.C.)	3 1/2	28 Aug. '39	Madrid	4	28 Nov. '38
Athene	5	21 Juli '41	N.-York F.R.B.	1	27 Aug. '37
Batavia	3	14 Jan. '37	Oslo	4	21 Sept. '39
Belgrado	5	1 Febr. '35	Parijs	1	17 Mrt. '41
Berlijn	3 1/2	9 Apr. '40	Prag	3	1 Jan. '36
Boekarest	3	12 Sept. '40	Pretoria	3 1/2	15 Mei '33
Brussel	2 1/2	25 Jan. '40	Rome	4	18 Mei '36
Boedapest	3	22 Oct. '40	Stockholm	3	29 Mei '40
Calcutta	3	28 Nov. '35	Tokio	3	24 Juli '41
Helsingfors	4	3 Dec. '34	Warschau	4	18 Dec. '37
Kopenhagen	4	15 Oct. '40	Zwit. Nat. Bk.	1	25 Nov. '36

* 3 pCt. voor wissels, promessen en leeningen met een looptijd van minder dan 120 dagen.

* In het volgende nummer zal de Stand van 's Rijks Kas wederom worden opgenomen.

DE TWENTSCHE BANK N.V.

MAANDSTAAT OP 30 APRIL 1943

Kas, Kassiers en Daggeldleeningen	f 12.220.661,—	Kapitaal	40.000.000,—
Nederlandsch Schatkistpapier	271.299.454,85	Reserve	11.200.000,—
Ander Overheidspapier	7.343.879,57	Bouwreserve	1.500.000,—
Wissels	547.561,41	Deposito's op Termijn	46.830.657,09
Bankiers in Binnen- en Buitenland	14.950.383,77	Crediteuren	250.639.850,63
Effecten en Syndicaten	3.900.949,66	Overlopende Saldi en Andere Rekeningen	6.020.775,82
Prolongatiën en Voorschotten tegen Effecten	9.707.297,02	Reserve voor Verleende Pensioenen	1.405.271,47
Debiteuren	30.732.600,49	Aandeelhouders voor Effecten in Leendepôt	12.913.450,—
Deelnemingen (incl. Voorschotten)	1.488.495,77		
Gebouwen	4.000.000,—		
Belegde Reserve voor Verleende Pensioenen	1.405.271,47		
Effecten van Aandeelhouders in Leendepôt	12.913.450,—		
	f 370.510.005,01		f 370.510.005,01